KI TNAT KA KOLSHOR

SYLVANUS LAMARE

KI TNAT KA KOLSHOR

(Tang ki lynnong kiba dei ha B.A.I)

SYLVANUS LAMARE

2005

Lapynmih da

ESES PLUS
Casa Pietatis,
Golf-Links, Khliehshnong
Shillong - 793 001

KI TNAT KA KOLSHOR

1993 - First Edition
1995 - Second Edition
1998 - Third Edition
2001 - Fourth Edition
2002 - Fifth Edition
2004 - Reprint
2005 - Reprint

Layout by ESES PLUS
Printed at:
Don Boaco Press
Shillong - 793 003

05-1131

CONTENTS

Foreword		5
Ha Ki Nongpule		7
1	Ka Kam Iing Kam Sem	11
3	Ka Imlang Sahlang	22
5	Ki Bynta Ba La Shu Shim Kylliang	41
	Bibliography	

****

DEDICATED TO

Margerita Lamare

NA LYNDET LYOH PHI RI PHI DA ÏA NGA
HATO ÏA PHI NGAN KLET!

****

FOREWORD

Ngi ki nonghikai ngi ju angnud ba ki samla kiba ngi pyrkhat ba ngi hikai ïa ki kin kiew sha khmat. Kum uwei na ki nonghikai nga sngew ba ki khmat, ka khmut, ki ngab bad ka shyntur la jong ki phuh haba u babu Sylvanus Lamare u sngew dei por ban pynkhohreh ïa nga ban thoh ei ei kum ka jingkdew lynti ïa ki nongpule; namar ba nga kynmaw ba kiwei pat kiba ha shwa ïa u ki phah shon ïa ki jingthoh na ka bynta ka kyrdan M.A. lane M.Phil., na ka tnat pule shaphang ka ktien bad ka dustur thoh Khasi. Ïa kiba la ïoh lpa ïa ki kyrdan M.Phil., bad Ph.D., ngim sngew phylla shuh namar ngi khmih lynti bun na ki ban ïa kaba kin khmih lynti na ngi. Ban ïatip shuh ki nongpule ba ngi burom bad ieit, u nongthoh u shah pynkhih jingmut kumno re kumno hadien ba la ïadep ban ïasyllok bad ki samla Khasi halor ka phang ba la ai kyrteng **Cultural Pattern In Khasi Literature** kaba mut malu mala ka dustur im kumba ngi lah ban ïohi ha ki kot pule jong ngi. Ka kyrteng ba u nongthoh u jer ïa ka jingtrei ba ki nongpule hi kin bishar ka long **Ki Tnat Ka Kolshor**. Lehse kiba la kham rangbah ban ïa ngi ki don ei ei ban ïapyni lem.

Kaba nga sngew ba ka dei ka kamram ba kyntang ban ïathuh ka long ba ki nonghikai kolej kiba kham heh rta ban ïa nga ki sneng ïa nga kum u para jong ki ba kum ha kolej ka kot lam khmat sha ka jingpule ïa ka dustur im lane kolshor kumba tyrwa i Kong Philomena Kharakor bad u babu Sylvanus Lamare ka dei ban kham jem ban ïa ka kot ba la mih kaba ïadei tang ïa kiba pule M.A. bad M.Phil. Ïa u

Sylvanus nga phah sangeh noh kaba thoh ha ka English.

Lada ka kot ka kynthup tang san lynnong, ki nongpule kibym dei shuh ban ïaleh B.A., kim dei ban sngew wit. Lah ban pynbun ïa ki lynnong; hynrei tang kawei ka jingkylli kan wan na ka kot. Ngim kwah pynshitom jingmut ïa ki samla. Ngi khmih lynti ba kin pule hi bad kylli na ki babu jong ki ïa kaba kim sngewthuh, wat ñiew beiñ ïa ka dor mynta. Kan kiew ha ka sien shon ban wan.

09.07.'93

H.W. STEN,
Professor,
Khasi Department,
N.E.H.U.

HA KI NONGPULE

Naduh basdang nga dei ban phla ba kane ka phang ka long kaba ïar, kaba jwat bad kaba dawa ïa ka jingwad ba janai. Haba i bah H.W. Sten, i la shim klas ïa ka "Dimensions of Khasi Culture", kane ka phang ka la khring ïa nga. Nga la kylli na i bad na ka liang jong i kum u nonghikai uba kloi i la ai ha nga ïa kaba i don bad ia kaba i la lum. Da kaba i la ai bad ka jinglum jong nga khyndiat nangne nangtai nga la sdang ban pynkhreh ban pas ïa ka M.A. Haba i la ïohi ïa kaba nga la thoh ha ka ktien English i la pan ban shon ha ka **Khasi Studies,** kata ka la nuh khyndiat. Hadien i la ong ia nga ban sangeh noh ka thoh ha ka English bad ban sdang ha ka ktien Khasi, nga la kohnguh, hynrei da ka jingartatien kaba khraw namar ba nga sngewthuh ba ka Khasi jong nga ka dkoh. Ha kawei ka step i bah Sten i la ong ban wan rah ïa ka **manuscript** jong ka phang kaba nga la thoh bad ba dei ban **type** shi syndon namar ba ka la rung ha ka B.A. Ngam shym la lah mut dur bad nga la pan por ban **revise** hynrei i la ong ban ai kumba ka long bad ban **revise** hadien. Kumta nga ai ha phi ki nongpule kumba nga la thoh khlem pynkylla ei ei, hynrei ryngkat bad ka jingkyrmen kaba khraw ban ïohi ïa ka **creative criticism** ban lah ban pynbha bad pynjanai ïa kane ka jingthoh.

Ki don ki phang kiba nga ka tai hangne kiba dei ki bynta jong ka **Sociology, Anthropology** bad **Political Science**. Nga kyrmen ba ki samla kiba pule ïa kine ki **subject** kin lah ban leh ei ei halor jong kine ki phang, kata ban ïawad, ban ïatih bad ban pyni sha ka pyrthei ba ngi long bad ngi don kiei kiei kiba kordor bad kiba ngi ñiewkor.

Kane ka jingtrei ka long kaba duna na bun ki liang, nga khmih lynti ba ki rangbah bad ki riewtymmen kiba kham tip ban ïa nga kin sneng kin pyni ïa nga hangno ban pynbha bad ïa kano ba dei ban weng noh. Na ka liang jong ka **linguistics** ka rukom pynsnoh kyntien kam biang bad kam beit, ka rukom spel ruh kam ïaid ryntih bad ka don ruh ka jingduna na ka liang jong ka **grammar**. Wat la ka don kine ki jingduna nga kyrmen ba kane ka jingtrei kan long kaba ai jingmyntoi, kaba ai jingtip bad ka ban pynkhih jingmut ban dang ïawad ïatih shuh shuh.

Kane ka jingtrei kan ym long kumne lymda don ki briew kiba kyrshan bad ai mynsiem ïa nga naduh basdang. Ka jingsngewnguh ba kyrpang ka leit sha i bah H.W. Sten iba la ïarap ïa nga naduh basdang haduh mynta. Ka jingkhublei ka leit ruh sha kiba ha ïing ha sem jong nga kiba la don kti ha ka jingpynmih ïa kane ka kot, katto katne na ki ki long, Therisia Lamare, Beatrice Lamare bad S.Nelly Lamare. Ka jingsngewnguh ba kyrpang ka leit sha i Bro. N. Valeri, Bro. J. Colombi bad ki nongtrei jong ka Don Bosco Press kiba la trei shitom. To U Blei Un nang ïai kyrkhu kyrdoh ïa ki bad ïa kito baroh kiba la pynshlur ïa nga.

KHUBLEI SHIBUN EH.

09.07.'93

SYLVANUS LAMARE
Hopkinson Road,
Laitumkhrah,
Shillong - 793 003.

SHWA BAN ïatai ïa ki tnat bapher bapher jong ka *culture* ki Khasi, yn ïakhmih shwa kumno ki nongthoh na kawei ka por sha kawei pat ki tyrwa ban khot ïa ka ha ka ktien Khasi. U H.W. Sten u tyrwa ban khot ïa ka da ka dustur, u thoh, "Ha ki riewstad kiba tip bha ïa ka CULTURE (Lah ban khot ïa ka da KA DUSTUR)."[1] Katba u L.G. Shullai pat u thoh kumne, "KA RITI lane KOLSHOR jong ka jaidbynriew..."[2] Ha ka **Khasi-English Dictionary**, ngi shem ba ka kyntien dustur ka dei kaba wan na ka Hindi, bad ka kit ïa ka jingmut *custom, habit*,[3] ha ka English. Ngi shem ruh ba ïa ka kyntien dustur la pyndon kam da ki nongthoh kiba mynshwa, ..."[4] Te khnang ban shai da kano ka kyntien yn ïapdiang ban kit ïa ka jingmut *culture*, yn ïakhmih khyndiat ïa ki jingmut jong ki kyntien dustur bad riti.

Ka kyntien dustur ka kit ïa ka jingmut kaba thew ïa kiei kiei kiba ngi ïoh pateng khlem da teh da kano kano ka aiñ. Kum ban shu ai nuksa, ka ju long ka dustur jong ki Khasi hyndai ban ym shah ïa ka kynthei ha ka dorbar; mynta ngi shem ba ki kynthei ruh ki shong dorbar bad kren dorbar. Kaba paw shynna ka long ba ka ka por. Te kumta ngi ïohi ba ka dustur ka long kaba ïaid shaphrang (dynamic) ym kaba shu sah hajuh (stagnant). Ïa ka *culture* jong kano kano ka jait bynriew la khmih lynti ba kan long kaba ïaid shaphrang ym kaba shu sah hajuh.

---

1. H.W. Sten, (Ed.), **U Kritik**, (1982), Vol.II, No.43, p.3.
2. L.G. Shullai, **Ryngkat Bad Ki San Thymmei**, (1991), p.1.
3. Nissor Singh, **Khasi-English Dictionary**, (1906, rpt., 1983), p.74.
4. T. Cajee, **Ka Aiñ U Khasi**, (1939), p.5.

Ka kyntien riti pat ka thew ïa kaei kaei kaba la teh da ka aiñ bad baroh ki dei ban bud ïa ka. Ha Ri Khasi-Pnar, kawei na ki riti kiba la bud naduh hyndai hynthai ka dei ka riti bat khyndew bat shyiap. Te namar kata ka kyntien riti ka paw shai ba kam mut *culture*. Ka lah ban kit pynban ïa ka jingmut *legal customs, established customs*,[5] namar ba ka riti kam lah ban kylla katba ka *culture* pat ka lah ban kylla.

Kaba mih mynta ka long ba ka kyntien dustur ka long kaba ïajan eh ha ka jingmut *culture*, bad ïa kane ka kyntien la pyndon kam da u luk u lak ban mut kumta. Hynrei namar ba ki nongthoh Khasi kim pyni ïa ka jingryntih; don kiba buh da ka kyntien dustur, don kiba buh da ka kyntien riti bad don pat kiba buh lang riti-dustur ban mut *culture*. Lada ngi peit ïa ka jingmut jong ka kyntien *culture* ha ka English, ngi ïohi ba ka kit ïa bun ki nongrim. Namar kane ka jingeh, sngew dei ban ïabuh noh syndon da ka kyntien *culture*, tangba ngin ïaspel ïa ka **kolshor** kumba leh u R.T.Rymbai bad kiwei kiwei ki rangbah.

Ïa "Ki Tnat Ka Khasi Kolshor" ngin ïakhmih na ki san tylli ki bynta:

I. Ka Kam Ïing Kam Sem
II. Ka Jingngeit.
III. Ka Imlang Ka Sahlang.
IV. Ki Dak Ba Paw Shabar.
V. Ki Bynta Ba La Shu Shim Kylliang.

---

5. **Khasi-English Dictionary**, p.174.

LYNNONG 1

KA KAM ÏING KAM SEM

MAN LA kawei pa kawei ka jait bynriew ka don la ka jong ka kolshor kaba pynïapher ïa ka na kawei pat. Kane ka jingïapher ka mih namar ba kata ka jait bynriew ka im, ka khih ha ka jaka kaba kham pher bad ka donkam ïa kata ka jait kolshor. Haba ngi rung ha ki ïing ki sem ki Assamese, ki Bengali, ki Nepali, ne ki Garo, bad ngi ïanujor ïa ki bad ki ïing ki sem jong ki Khasi ngi ïohi ba don shibun ki jingïapher. Lada kum ki briew, ngim long kiba da bishar bniah bha, ngi lah ban pynkut nia ba baroh ki tyngab, ki ksew ne ki jingthung jingtep ba ki dei kijuh. Dei ka jingbishar bniah kaba pynsngewthuh bad pynshai ha ngi ba don ki jait jingthung kiba mih bad seisoh bha ha kawei ka jaka ne jylla hynrei kim mih bad seisoh satia ha kane ka jylla jong ngi. Kumjuh ruh ka long ïa ka kolshor bad ngi dei ruh ban sngewthuh ba kam long kaba suk ïa ngi ban pynrung ïa la ka kolshor ha kawei pat ka jait bynriew kaba pher na ngi. Ngi dei ruh ban kynmaw ba ka kolshor kaba kham khlaiñ bad kham heh ka lah lehse wat ban tyllep bad pynjah duh syndon ïa ka kolshor kaba kham tlot bad kham rit. Ka lah ruh wat ban jia markhongpong ba ka kolshor kaba kham rit bad tlot ka jop ïa ka kolshor kaba kham heh bad kham khlaiñ.

Haba ngi kren shaphang "Ka Kam Ïing Kam Sem", ngi shim beit tang ïa kito ki bynta kiba ïadei bad ka ïing ka sem jong ki Khasi. Bun na ki, ki dei

kiba la bat naduh ki por barim bajah; wat lada don katto katne na ki kiba la jah noh ne kiba ngi la klet noh. Ka jingjah noh ne ka jingklet noh ka dei na ka daw namar ba ngi leh bym salia ïa ki lane namar kim ïadei shuh bad ka juk.

Ka ïing ka sem jong ki Khasi ka pher na ka ïing ka sem jong kiwei pat ki jait bynriew. Ha ka don ka kmie, u kpa, ki khun kynthei bad shynrang; nalor jong ki don sa ka kmierad, u kparad, ki kñi, ki meinah, ki mei duh bad ki kur ïa kiba ki khot kiba ha-ïing. Ki don ruh ki kha ki man ki kur jong u kpa kiba ki khot ban ïadon bynta ha ka khawai dawai ne ha ka ïap ka im. Ha ka ïing jong ka tnga, u kpa u dei tang u khun ki briew bad u nongpynkha nongpynroi ïa kata ka kur ka jait. Ha ka ïing jong ki hynmen kynthei, ki para kynthei, bad ki hynmen-para kur kynthei u dei u kñi. Ha ka ïing ki hynmen ki para shynrang jong u, u lah ban dei u pasan ne u pa khynnah. Kum u kñi, lada u dei uba rangbah duh na kata ka kpoh u dei u kñi rangbah ïa uba ki khot da u ma rangbah ne u mabah. Lada dei uba pdeng ki khot madeng, marit ïa uba bud bad maduh ïa uba khatduh. Kum u kñi, lada dei uba rangbah duh na ka jait ka kynja jong u, u peit ïa ka bri ka khyndew, ki khlaw ki btap bad kiwei pat ki jingdon jingem. U peit ruh ba ki ïa im suk im saiñ shi para bad shi jait shi kynja. U sneng u pyni ïa ki haba don kano kano ka jingbakla ne ka jingïaid palat pud. Kum u kñi rangbah jong ka kpoh u don ka jingïadei kaba ïajan bha bad ki khun ki hynmen ne ki para kynthei; u peit ïa ka manbha manmiat ki pyrsa kiba u don. Kumta ngi ïohi ba u shynrang Khasi u don artylli ki kamram ban pyndep; kum u kpa ha ka ïing jong ka tnga jong u bad kum u kñi ha ka ïing

jong ki hynmen ne ki para kynthei kiba u don. Dei na kane ka daw ba yn sa mih ka jingong hapdeng jong ki Khasi, "U kpa uba lah uba ïai, u kñi uba tip ha ka ïap."[1] Lada dei lei lei u kñi ba rangbah duh jong ka kur, u don sa kaei ka kamram ban pyndep, kata ka long kum u lyngdoh jong ka kur ban kñia ban khriam.

Ha ka ïing ka sem Khasi, ka kynthei ka dei kaba peit bad pyndep ïa ki kam ïing kam sem, ka shet ka tiew bad ka peit ïa ki khun ki kti kiba ka don. Nalor kane, ka ïarap ruh ha kaba trei lyngkha, ka puh ka daiñ bad ha kiwei kiwei ki jait kam. Ki Khasi ki im da ka rep ka riang, namar kane ka daw bun ki shynrang Khasi ki im ha ka jingtrei lyngkha. Ha ka lyngkha ki rep ïa ki jhur ki jhep, u soh u pai bad kiwei kiwei. Ha ki pynthor pat ki rep ïa u kba bad kumjuh ruh ïa u phan. Don ruh ki shynrang Khasi kiba im ha kaba khaïi pateng ne da kiwei pat ki jait kam. Ki khun kynthei ki ïarap ïa ka kmie ha ki kam ba dei ha ïing ha sem, katba ki shynrang pat ki ñiah ïa ki masi, ki blang ne kiwei pat ki jingri sha lum sha them ban pynbam phlang ïa ki. Ki khun shynrang ki ïarap ruh ha ka rep ka riang ne ha kiwei pat ki jait kam. Kumta ngi lah ban ong ba ha ka ïing ka sem Khasi baroh ki don la ka jong ka jong ka kamram ban pyndep man la ka sngi.

Kawei na ki kam ïing kam sem ba ki Khasi ki ju peit sani bha ka dei ka shongkha shongman. Hapdeng ki Khasi ka shongkha shongman ka long uwei u shynrang bad kawei ka kynthei (monogamy). Ka shongkha shongman ha ki Khasi kumba ka paw ka don ar jait. Ka shongkha shongman kaba ki ïapoi da kaba don burom donakor, kata, kaba la da ïatip da ka kmie, u kpa, ki kñi, ki kur bad ki kha jong baroh ar liang. Kawei pat ka dei ka jingïapoikha tang jong ki ar ngut hi khlem da don kano kano ka jingïatip

jong ki kur ki kha jong ki. Ha ka shongkha shongman jong ki Khasi, ka kmie, u kpa, ki kñi bad ki kur ki don ka bynta kaba kongsan ban pyndep. U shynrang uba la kot sha ka rta ka poikha poiman, haba u ïapmat ïa kano kano ka samla kynthei ym ju shlan ban kylli hi da lade. U pynpaw ïa la ka jingsngew ha ka kmie, u kpa ne ki kñi; kine pat ki phah ïa ki briew kiba ki lah ban shaniah bad kiba thikna ban wad jingtip, bad ban phah kylli na ki kmie ki kpa jong ka kynthei. Dei na kane ka daw ba hapdeng jong ki Khasi ju don ki briew kiba la ju tip kum ki mensuh suhtiew. Haba la don ba phah kylli, don ki kmie ki kpa kiba kylli na la ka khun kynthei lada ka mon ne em. Don ruh kiba shu pynbor ïa ka ban ïapoikha poiman, hynrei bynsien ka khun ka ju ïamynjur bad ka jingkwah ki kmie ki kpa.

Ha ka shongkha shongman ki Khasi ki wad bha ban lait na ka shongsang. Ki kheiñ ba ka long ka sang ban ïapoikha shikur, bad nalor kata ki kheiñ ruh ba ka long ka sang ban ïapoikha bad la ka kiaw kurim, bad ka tnga jong u kñi, ne bad ki hynmen, ki para ne kino kino kiba ha ïing kiba dang ïajan bha bad u kpa. Ki kheiñ ba ka long ka sang ban ïapoikha shi para kha, kata, haba ki kpa ki dang ïadei shi para. Ka long ka sang ban ïapoikha ïa kito kiba dei na u juh u kpa wat lada ïapher ki kmie. Ka long ka sang ban ïapoikha bad la ka kmie nah, kata, ka tnga ba ar jong u kpa; ne ïa la ka pyrsa kurim ne ïa la u pyrsa kurim. Ka long ka sang ban ïapoikha bad ka tnga jong u hynmen ne u para; ne ïa la ka khunruit ne ïa la u khunruit. Hynrei la shah ba u shynrang un ïashongkha bad la ka para kynsi ka bym pat shongkha hadien ba la ïap noh ka tnga jong u.

Hapdeng ki Khasi ïa kito kiba ïashong sang la ai kum kine ki jingpynshitom, i) Ïa kita ki arngut

kiba ïashong sang la tait kur shi junom bad don ki jaka kiba khi-lai-nuid ïa kum kita ki jait briew. ii) Ïa ki shyieng jong ki ym bit ban tep lang ha ka maw shyieng jong ka kur. iii) Kito kiba ïashong sang ki im ha ka jingsyier bad jingtieng namar lah ban pom u pyrthat ïa ki, lane ki lah ban shah bam ha ki mrad khlaw, lane, ki lah ban ïap mynsaw ha ka um ne ha ka ding.

Ha ka shongkha shongman jong u Khasi, wat haba la ïadei ka ktien ruh kam biang satia; ki wad pat sa ka jingïadei kur dei kha. Lada ym don kano kano ka jingwit na ka liang u briew, ki wad pat sa ka dak ka shin na ka liang jong u Blei Nongbuh Nongthaw, kata, lyngba ka jingkñia da ka pylleng lane da u syiar. Haba ka dak ka shin ka bha, kata ka shongkha shongman kan bha, kan roi bad kin im shong shang shong prah. Lada ka dak ka shin kam bha, kata ka shongkha shongman kan ym pynroi ïa ka kur ka jait, lane, lah ban ïap noh shiliang shiliang, lane, lah ban poi ka duk ka kyrduh ha kano kano ka por. Haba ka dak ka shin kam bha ki pyllait noh ïa ka ktien ka thylliej kaba ki la ïateh.

Haba la biang ka ktien ka thylliej bad ka dak ka shin na u Blei Nongbuh Nongthaw, ki buh ïa ka sngi ka ïa ban pynlong ïa ka pynhiar synjat. Shwa ïa kata ka sngi baroh ar liang ki pynkhreh ïa ka sati synjat kat kum ka jingkot bor jong ki, da ka ksiar ne ka rupa. Ha ka sngi ba la ïabuh u shynrang u leit sha ïing jong ka kynthei bad mar ïapoi ka don ka jingïapyndeng sati. Ka sati u shynrang sha ka kynthei bad jong ka kynthei pat sha u shynrang. Hadien kane ki pynbeit pat sa ïa ka sngi ka ïapoikha lane ka sngi kyntiew kurim. Shwa ïa kata ka sngi, baroh ar liang ki pynkhreh lypa la u jong u ksiang.

Une u ksiang u lah ban dei u kñi kur lane uno uno u rangbah uba don burom bad uba la kham ïaw ha ka rta.

Ka sngi kyntiew kurim ka dei ka sngi leh kmen leh sngewbha ha baroh ar tylli ki ïing. Ha kum kane ka sngi ka don ka jingkhawai, kata, kat kum ka jinglah jong ka ïing ka sem ryngkat bad ka jingpynnoh synniang na ka liang jong ki kur . Ha shwa ba u shynrang un mih na ïing, na ka ïing jong ka kynthei ki phah ka ja ka doh, tangba ïa ka doh ki shu shet um bad kim ju ber shynrai ne mluh. Ïa u shynrang la leit on sha ïing jong ka kynthei da u ksiang, ki kñi, u kpa, ki kynja kpa bad ki lok ki jor. Ha kum kata ka sngi ki spong da kaba lieh ne kaba saw, ym da kaba ïong. Ka kmie bad ki kur kynthei jong u shynrang pat kim bit leit on ïa u sha ïing jong ka kynthei. Ki kheiñ ba ym bit namar ba ym pat don jingïadei bad artad ruh ka long kumba leit aiti duh syndon ïa la u kur u jait sha kawei pat ka kur. Don ki shynrang Khasi kiba rah ïa ka kamai nongkhynraw sha ïing ka kynthei ha kata ka sngi. Hapdeng ki Pnar, lada u shynrang u rah shijur ki syiar saw kiba rit sha ïing jong ka kynthei ha ka sngi kyntiew kurim, hadien ba u la khlad noh ki kur jong ka kynthei ki dei ba pynphai hi shijur ki syiar saw kiba rit ym da kumwei pat. U nongleit kurim u kieng ka ïarong bad shibun u kwai ban sam ha u ksiang bad kiba don bad u ha lynti.

Ha shwa ban poi ha ïing jong ka kynthei, u ksiang na ka liang jong ka ryngkat bad u.kpa, ki kñi bad katto katne ki lok ki jor, ki leit ban ïakynduh ïa u ksiang na ka liang u shynrang bad baroh kiba ïawan bad u ha shiteng lynti. Ha kata ka jingïakynduh don ka jingkylli na ka liang ka kynthei lada ka leit ka wan ka long kaba biang khlem kano

kano ka jingwit bad lada ki la poi suk poi saiñ. Hadien kane ki ïaïaid shaphrang; haba poi ha ïing jong ka kynthei, u ksiang na ka liang jong u shynrang u rung shwa bud sa uba na ka liang ka kynthei bad kiwei kiwei. Ha ïing jong ka kynthei ki ksiang ki ïakren bad sei la ki kular ban bat. Ki teh bad song bha lai tylli ki khapiah bad ki kyntiew ïa ki halor tympan bad kin sa sei tad haduh ban da ïoh khun ïoh kti. Ki dwai ki phirat ba u Blei Nongbuh Nongthaw un kyrkhu ïa kita ki ar ngut ba kin roi bad kin suk kin saiñ. Hadien ar ne lai sngi u shynrang bad ka kynthei kin sa leit kai sha ïing ka kmie jong u; dei tang hadien kane ba kin sa lah ban ïaleit ïawan katba ki mon.

Ha ka shongkha shongman jong u Khasi ka don ka jingïapynlait tangba, dei ban don ka daw kaba biang. Ka daw ka lah ban long ba kata ka shongkha shongman kam seisoh, kaba mut ba ki khlem ïoh khun ïoh kti. Namar ha ka pyrkhat jong u Khasi ka shongkha shongman ka long ban ïoh khun ïoh kti bad ban roi ka kur ka jait. Kawei pat ka daw ka lah ban long ba u shynrang u la jah slem bha shaei re khlem da wan phai shuh sha la ka tnga bad ym don ba tip shai la u dang im ne u la ïap. Haba long kumta la ai lad ïa ka kynthei ba kan ïapoikha bad uwei pat, hynrei lada u shynrang u wan phai pat hadien la ñiew ïa ka kum ka nongklim. Ha ka jingïapynlait tnga, u Khasi um lah ban leh hi da lade tang bad la ka tnga. Nyngkong eh dei ban don ka jingïamynjur na baroh arliang, kata, u shynrang bad ka kynthei. Ka dei ruh ban don ka jingïatip jong ki kur na baroh arliang, kam pher lada haba sdang ki la ïapoikha hi lane da ka burom. Ïa kane ka jingïapynlait tnga ki Khasi ki khot ka jingpynlait san shyieng. La khot kumta namar ha kane ka jingïapynlait la ai san tylli

ki sbai ha ka kynthei bad san tylli pat ha u shynrang. Ka kynthei ka ai ïa kiba ka don sha u shynrang, ma u pat u pynphai sha ka baroh shiphew tylli; hadien ba ka la bat ka pynphai biang sha u baroh shiphew tylli. Mar ïaïoh pdiang ïa kita baroh shiphew tylli u bret ïa ki sha khyndew. Da kaba leh kumta ki la ïakhuid ki la ïalait bad hadien kata ki lah ban ïapoikha biang shawei lada ki kwah. Ka ju don ruh ka jingpynlait san shyieng wat hapdeng kito kiba la ïadon khun don kti na ka daw ka kim lah shuh ban ïashong lang na ka daw ka jingïapher jingmut.

Ha ka shongkha shongman dei ban don ki khun ki kti, haba ïoh khun ki jer ki thoh ïa ita i khunlung. Ka jer ka thoh ka long ha ka step kaba bud ïa ka miet ne ka sngi ba la kha. Sha kata ka jer ka thoh ki wer ïa ki lok ki jor, ki kur ki jait bad ki kha ki man, ban ïabam ïa u pujer bad ruh ban ïadih ïa ka 'yiad um. Ki Khasi namar ba ki shim jait na ka kmie, ym ju don i khunlung iba khlem ka kur ka jait. Hynrei kane kam pat biang, i khunlung i don kam ïa ka kyrteng, namar ha ka imlang sahlang la tip ïa i da ka kyrteng ym da ka kur ka jait.

Ki Khasi haba jer ïa u khun shynrang ki buh kawei ka ryntieh bad lai tylli ki khnam. Ka jingbuh ïa ki lai tylli ki khnam ka long kaba kit jingmut bha. Uwei u khnam u kit ïa ka jingmut sha uba shah jer, kaba mut u dei ban dap ban biang, ban ïada bad synshar ïa lade. Uwei pat u khnam u kit ïa ka jingmut sha la ka ïing ka sem, ka kur ka jait bad ki kha ki man. Kata ka mut ba u dei ban peit ban sumar bad ïada ïa la ka ïing ka sem, ka kur ka jait bad ki kha ki man. Sa uwei pat u khnam u kit jingmut sha la ka ri bad ka jait bynriew, ba u dei ban long uba kloi ban ïada ïa la ka ri bad ka jait bynriew. Ka jingmut kaba khia sha lyndet ka long ba lada jia ryngkhat

ba u khnam uba kit jingmut sha uba shah jer shah thoh u kheiñ ne kdiah noh (kata, um lah ban synshar ïa lade) kiwei pat ki khnam ruh kin kheiñ ne kdiah noh. Khlem ïada ïa lade ym lah ban ïada ïa kiwei. Lada wan jia kum kata, lehse, ka Ri bad ka jait bynriew ruh kan sa shong synjor.

Haba ki jer ïa i khun kynthei pat ki buh ïa ka wait, ka khoh bad u star. Ïa ka wait la pyndon kam ha kaba mait bad ba prat; ïa ka khoh bad u star pat la pyndon kam ha kaba kit kaba bah. Kane ka pynpaw ba ka kynthei ka dei kaba ri, kaba peit bad kaba kit kaba bah ïa ki jingeh kiba ka ïing ka sem ka ïakynduh.

Ha ka jer ka thoh don kam uwei u nongkñia, u klong u skaw, ka 'yiad um bad ar ne lai tylli ki kyrteng. Ki jied kawei ka kyrteng bad ki ïathuh ha u nongkñia, hadien ba u la dwai sha u Blei Nongbuh Nongthaw u pynkaw ïa ka kyiad um ba u klong u skaw lada ka kyiad um ka snoh ha khmat u klong kata ka dei ka kyrteng. Lada kam pat snoh ki jied sa da kawei pat bad ki leh ïa kata haduh ba kawei na ki kyrteng kiba ki la jied kan da snoh. Shisien ba la ïoh ka kyrteng, ïa uta ne kata ka khunlung la tip da kata ka kyrteng.

Ka ïap ka im ka dei sa kawei pat ka kam ïing kam sem kaba ki Khasi ki dei ban peit. Haba ïap briew ha kano kano ka ïing ki phah pyntip sha baroh ki kur ki kha khlem da ñiew shiliang ïano ïano ruh. Ki Khasi ki ju pynsum pynsleh ïa ka met ïap bad ki pynphong da ki jaiñ thymmai. Ki pynthiah beit ïa ka met ïap da kaba pynphai ïa ka khlieh sha sepngi, bad ki buh kawei ka pylleng hapdeng kpoh ba ki khot ka 'leng kpoh. Ki ju kñia ruh da uwei u syiar uba ki khot u 'yiar krad lynti. Ïa ka met ïap ki ju

buh lai sngi lai miet bad ha kita ki lai sngi ki ju buh ïa ka ja miet bad ja step na ka bynta uta uba ïap. Ha ka ïing ba don ka met ïap ju don ka jingïabam ïadih, kane lehse ka dei ban pynbiang na ka bynta kito ki kur ki ki kha kiba wan na jngai. Na kane ka daw ha ka ïing ïap briew don shibun ka jinglut bad kata ka ïing ka hap ban pynmih ïa kata ka jingdon kam. La jan ha baroh ki kur ka ju don kata ka synniang kur haba ïap briew ha kata ka kur. Kane ka long lehse ban ïarap ïa ka ïing ka sem u nongïap.

Ki Khasi naduh hyndai hynthai ki thang ïa ka met ïap. Ïa ka jaka thang ki da pynkhreh bha bad haba ki buh ïa ka met ïap ki ai ka khlieh sha sepngi bad ki kjat pat sha mihngi. Kiba ai ding ïa ka met ïap ki dei ki khun ki pyrsa; bad ki don ruh ki nongkylla thang. Ki thang haduh ban da kylla dpei lut, hadien ba la dep thang ki lum ïa u dpei da kaba sdang na khlieh, na pdeng bad na kjat. Ki lum lang ïa ki shyieng kiba khlem kylla dpei ban thep ïa ki sha u mawshyieng jong ka kur. Ha ka ïing ba ïap briew ki kur ki kha bad ki lok ki jor ki ju shong shngaiñ teng teng da ki bnai. Ha ki lai miet hadien ba la dep thang ki Khasi ki shu khang khyrdep ïa ka ka jingkhang ïing ka sem, ka daw ka long ba ki ngeit ba kita kiba la ïap ki dang wan kai sha ïing.

Ka jingïap kam dei ka jingkut ha ki Khasi, ki ïohi pynban kumba ka dei ka jingsdang namar ki Khasi ki ong *ka ïap ka im*. Hadien ba ki la lum ïa u dpei bad ki shyieng kiba sah, ki rah ïa ki sha ka mawshyieng jong ka kur. Ka jingdap shi snem jong u nongïap ruh ka dei ka por ba ki *pynlong ïa ka khawai ka dawai dap snem. Ki* wer sha kata ka khawai ïa ki kur ki kha bad ki lok ki jor.

Ha ka kam ïing kam sem jong ki Khasi ka khatduh ka don ka kamram kaba khraw bha. Dei sha ka ïing jong ka ba ki hynmen kiba jynjar ki poi. Ka dei maka ka nongsumar ïa ka jingdon jingem jong ka kur. Ka dei maka kaba peit ïa ki jingdon kam na ka bynta ka kña ka khriam kaba ka kur ka dei ban pyndep. Ka dei ha ïing jong ka ba la lum ïa ki kur ban ïakren ïa kano kano ka phang kaba ïadei bad ka kur.

Ka jaka kaba ki Khasi ki ïakren ïa ka kam ïing kam sem ka dei ka rympei. Dei sawdong jong ka ba u kñi u sneng u puramit ïa la ki para ki pyrsa. Dei hangta ba la hikai ïa ka akor ka burom briew. Dei sawdong jong ka ba la sei ïa ki khanatang, ki puriskam bad ki purinain. Dei hangta ruh ba la kynud ïa ki sur bad thaw ki jingrwai ryngkat bad ka duitara ne marynthing. Ha kano kano ka kam ïing kam sem jong u Khasi u kwai u don la ka bynta, dei da u ba ki sdang bad dei da u ba ki pynkut.

LYNNONG 3

KA IMLANG SAHLANG

KA JINGIM jong u briew ha ka pyrthei kam long tang shimet, lane marwei, namar ym shym la kha ïa u ban im kumta. Ban im ha kane ka pyrthei don kam ïa kiwei pat ki para briew ban ïa im lang ha ka suk ka saiñ ne ka shitom ka shipa. Ki Khasi ki ngeit ba ha shwa ba kin wan hiar sha kane ka pyrthei, ki dei shi bynta bad kita ki khathynriew trep khathynriew skum bad ki im suk im saiñ ha bneng ryngkat bad u Nongbuh u Nongthaw. Ka jingdon kam nongsynshar ïa kane ka pyrthei ka mariang ka pynlong ïa u Nongbuh u Nongthaw ban jied ïa ki hynñiew trep hynñiew skum ban phah ïa ki sha kane ka pyrthei. Te kumta u hynñiew trep hynñiew skum u la hiar sha kane ka pyrthei ban synshar ïa ki laiphew jingthaw bad ïa kiei kiei kiba don ha ka mariang. Kumta ka shai ba ïa ka pyrthei naduh basdang la synshar da ki hynñiew trep hynñiew skum bad ym shym la don kano kano ka jingsngew marwei ne ka jingkynjah.

Khnang ban kham sngewthuh shai ïa kane ka phang ka imlang ka sahlang jong u Khasi yn ïa peit ïa ka na kine ki liang; ki kur ki kha, ki shnong, ka hima bad ki aiñ ki kanun. Ka imlang ka sahlang jong ki Khasi ka ïeng ha ka nongrim jong ka pyrkhat kur pyrkhat kha, kane lehse, ka dei ka tyllong jong ka bad lada kane ka jah noh ka jinglong kyrpang jong ka jait bynriew hynñiew trep ruh ka lah ban duh noh.

Ha ka pyrkhat jong ki Khasi kito kiba dang kheiñ ba dang ïadei shi kur ki dei kito kiba dang dei na kajuh ka ïawbei tynrai. Ka kur kam dei tang kawei ka kpoh hynrei la pynlong ïa ka da bun ki kpoh bad ïa ka kmie tymmen jong ki kpoh la tip ïa ka da ka ïawbei tymmen. Ka kpoh pat kam dei tang kawei ka ïing, hynrei ka kynthup ïa bun ki ïing, bad kawei pa kawei ka ïing ka don ka kmie kaba ki tip ka ïawbei khynraw. Katba dang ïaid ka por ka jingjngai na ka ïawbei tynrai sha ka ïawbei khynraw ka nang heh bad poi ka por ba ym don batip shuh ïa ka ïawbei tynrai namar ba ym shym la don ka jingbuh jingthoh.

Kawei pa kawei ka kpoh ka don ki ïing, kata ka long na ka liang jong ki khun kynthei. Baroh ki khun kynthei bad shynrang lait noh ka khun khatduh, ki dei ki khun mih ïing. Ha ki por ba dang pahuh ka khyndew ka shyiap, ki khun kynthei kiba mih ïing, haba ki la ïoh la u jong u tnga ki shna ïing shna sem hajan ka ïing jong ka kmie. Hangta ki shong ki sah bad la u tnga bad la ki khun ki kti kiba ki don. U khun shynrang haba u la ïoh la ka jong ka tnga, u mih noh na la ïing kmie ban leit shong leit sah sha ka shnong ba ka shong ryngkat bad ki kur kiba ka don. Kumta ka paw ba ïa ki shnong la seng halor ka nongrim jong ka kur bad tang kawei ka kur ka long trai ha ka shnong. Don ki shnong, namar ba kim kwah ban don ka jingïakhleh bun kur, ki khang pyrshah ïa ka jingwan shong shnong jong ka kynthei sha ka shnong jong u tnga jong ka.

Ka khatduh ka dei ka nongri, nongsumar bad ka nonglum nonglang ïa ka spah ka phew jong ka kpoh. Ka dei maka kaba peit ïa ki kmie ki kpa haba ki la tymmen. Dei sha kane ka ïing ba ki hynmen

kynthei, ki hynmen shynrang bad ki para shynrang ba ki phai haba ki poi ha kano kano ka khim ne ka jingïapher jingmut bad la u tnga ne ka tnga. Dei ha kane ka ïing ba kito kiba na kajuh ka kpoh ki ïakynduh ban ïapyrkhat na ka bynta ka jingdonkam bad ka jingbha jong ka kpoh. Ha kane ka ïing la pynlong ïa ka jingwad ïa ka daw haba don kano kano ka jingjia kaba kham pher ha uno uno u dkhot jong ka kpoh. Hadien ba la lap ïa ka daw la pynlong ïa ka kñia ka khriam khnang ban suk ban saiñ. Ka khatduh ka dei kaba pynkhreh na ka bynta ka jingdon kam jong ka kñia ka khriam kiba dei na ka bynta ka kpoh. Namar ba ka long tang ka kynthei briew kam lah ban pynlong ïa ka kñia ka khriam, kumta, dei u kñi uba pyndep ïa ka kñia ka khriam. Ka khatduh ka dei ruh ka nonglum ïa ki khun ki kti kiba dang rit jong kino kino ki hynmen kynthei kiba la khlad noh. Kumta ban long ka khatduh ka long kaba dawa, namar kata ka dei ban long kaba kloi ban pdiang bad kaba kloi ban ïarap ha kano kano ka por.

Ha kawei pa kawei ka kpoh dei ban don u nongïalam, namar khlem u nongïalam ki kam ki jam kim lah ban ïaid beit. Ka jingdon u nongïalam bastad, bad uba shemphang ka ai mynsiem bad ka pyndep biang por ïa ki kam ki duk. Ha ka kpoh, u kñi uba rangbah duh u dei u nongïalam. Ïa une u 'rangkhatar bor la jied bad pynskhem da kiwei rangbah jong ka kpoh. U long uba don bor halor ki para bad ki pyrsa jong ka kpoh bad u dei u nongmihkhmat jong ka kpoh sha ka kur kaba ki ïateh kur.

Kawei pa kawei ka kur ka kynthup ïa ki katto katne ki jait kiba pher bad kiba don la ki jong ki ïawbei tynrai. Kane ka mih na ka daw ka jingïating kur kaba long na ki daw bapher bapher. Don kiba

ïating kur bad kito kiba ïashong ïasah marjan shnong khnang ba kin lah ban ïarap mar kylliang bad ïada mar kylliang na ki nongshun nongpen kiba lah ban don sawdong ki shnong ba ki shong. Don pat kiba ïating kur namar ka jingïadei paralok bad ka jingïaieit ka bym lah pynkhlad shuh ïa ki. Don pat hateng hateng ba kawei ka jait ka phet noh bad ka sdang da ka jait kaba thymmai namar ka jingïapher jingmut. Namar ba kane kaba phet ka long na kajuh ka ïawbei tynrai bad ban lait na ka shong sang jong ki khun ki ksiew kiba shadien la ting kur noh ïa ka jait thymmai kaba ka la sdang. Ki shynrang Khasi hyndai, ki ju shim tnga ruh da ka dkhar, hynrei ïa ka jait ka khong jong ki khun dei ban shim hi na ka kmie bad ki kheiñ ba ka long ka sang ban shim da ka jait jong u kpa. Te haba ym tip ïa ka jait jong ka kmie dkhar, u shynrang u ai noh da ka jait la jong, tangba dei ban da buh *dkhar* ha shwa. Kumta lada ka jait jong u shynrang ka dei *Budon*, ki khun jong u kin long noh *'kharbudon*. Ïa kane ka jait thymmai la tang hakhmat u briew u Blei bad hadien pat don ki kur kiba pdiang noh ïa kine kum ki kur jong ki.

Haba ar tylli ne bun tylli ki jait ki la rai ban ïateh kur, ki kñi rangbah jong ka jait ka khong ki ïakynduh. Ki pynlong ïa ka jingïakren jingïakhana ban ïapeit sani ïa ki bun ki bynta, kum ka khyndew ka shyiap bad ka bynta kaba ki dkhot jong kata ka jait kin don ha ka kur. Hadien ba ki la ïapoi ha ka jingïasngewthuh jingmut ki dwai ki phirat bad ki kñia ki khriam sha u Blei ba un pynskhem ïa kata ka jingïateh kur. Hadien ba la pyndep ïa kata baroh ki la kylla long kum shi ïing shi sem, shi doh shi snam bad ym lah shuh ban ïapoikha poimaïi. Kane ka jingïateh kur kam kut tang katta, ki pynlong pat

ïa ka jingïakynduh jong baroh ki 'riew rangbah jong ki jait bapher bapher bad kiba la ïateh kur ban jied ïa u kñi jong ka kur. Ïa une u kñi kur don kam ban pynïaid beit ïa ki kam ki jam jong ka kur. Kum u kñi kur u don ïa kine ki kamram harum ban pyndep.

i. U kñi kur u dei uba peit ïa baroh ka khyndew kur, kumta dei ma u uba sam ïa ka khyndew ka shyiap ha kito ki kur kiba duk kiba kyrduh, khnang ba kin ïoh ïa ki jaka rep ki jaka ban shna ïing shna sem.

ii. U kñi kur u long u nongmih khmat jong ka kur haba don ka jingïapher jingmut bad kiwei pat ki kur. U long ruh u ksiang ha ka shongkha shongman jong ki pyrsa kiba la kot sha ka rta ka poi kha poi man.

iii. U kñi kur u khot ïa ka jingïalang ki kur ban ïarai ïa ka shongkha shongman, ne ïa ka khyndew ka shyiap ne haba don ka jingïapyllait san shyieng.

iv. U kñi kur u peit ruh ba kito kiba dei ki dkhot jong ka kur jong u ki long kiba kohnguh ïa ki aiñ shnong bad ki aiñ hima.

Ka kur ka pynlong ïa ka dorbar kur ha kano kano ka por ba ka ïohi ba don kam ban pynlong. Katto katne ki khep ba la ju pynlong ïa ka dorbar kur ki long, haba ïakren ïa ki kam ïing kam sem jong ka kur; ïa ki kam kiba long shabar na ki kam ïing kam sem jong ka kur; bad haba ki rai ïa kaei kaei kaba long kaba don kam na ka bynta ka kur.

Ki kam kiba long ki kam ïing kam sem jong ka kur.

i. Haba don kino kino ki dkhot jong ka kur kiba ïaknieh khyndew knieh jaka ka dorbar kur ka tian bishar bad ka ai ïa ka rai kat kum ka hok.

ii. Shwa ban die duh ïa kano kano ka jaka jong ka kur sha kiwei pat ki kur.

iii. Haba don kino kino ki dkhot jong ka kur kiba la shah klim ne kiba klim.

iv. Haba don kino kino ki dkhot jong ka kur kiba tam kti tam kjat bad kiba tuh ba thiem lane kiba pynjot ïa ka nongkynti jong kiwei.

v. Haba ki rai ban phah ïa uno uno u rangbah jong ka kur sha ka kam myntri.

vi. Haba tian bishar bad ai ïa ka rai ban tait kur bad khilainuid ïa kito ki dkhot jong ka kur kiba ïashong sang.

Ki kam kiba dei shabar ka kam ïing kam sem ki long kum kine.

i. Haba ka dorbar kur ka rai ban pdiang ïa kano kano ka jait sha ka jingïateh kur ba shi junom.

ii. Haba uno uno u dkhot jong ka kur u ïaid pyrshah bad pynkheiñ ïa ki aiñ shnong ne ki aiñ hima.

Ban rai ïa kiei kiei kiba don kam na ka bynta ka kur.

i. Haba rai ïa ka shongkha shongman jong uno uno ne kano kano ka dkhot jong ka kur bad kawei pat ka kur.

ii. Haba ki pyndep ïa ka ïap ka im jong uno uno ne kano kano ka dkhot jong ka kur bad haba ki rai ban leit thep ïa ki shyieng sha ka maw shyieng jong ka kur.

Katto katne ki mat kiba ka kur ka bat haba ka pynlong ïa ka dorbar jong ka kur.

i. Ba baroh ki jingïapyni nia, pyni jutang kin long da ki kyntien donakor bad da ka jingjai jai. Ka jingthmu ka long ba kin ïapoi sha ka shong suk shong saiñ.

ii. Ba baroh kiei kiei kiba ktah ïa ka kur dei ban ai ka rai da ka kur bad kata ka dei da ka dorbar kur.

iii. Ba baroh kito ki shim bynta ha ka dorbar kur ki dei ban long tang kito kiba la ïateh da ka jingïateh kur. U shongkha um lah bad um dei ban shim bynta ha ka dorbar kur, lada u shim bynta ka long ka sang.

Kumta ngi ïohi ba ha ka pyrkhat jong u Khasi lada ka kur ka long kaba ïaid beit ïaid ryntih ka shnong ka thaw ruh ka ïaid beit ïaid ryntih. Haba ki shnong ki ïaid beit ïaid ryntih ka hima hi baroh kawei ka suk ka saiñ bad ka beit ka ryntih.

Nalor ka pyrkhat kur, ki Khasi ki don ruh ka pyrkhat *kha*. Ki kha ki dei kito kiba na sha ka liang jong u kpa, kita ki long ki kmie ki kpa, ki hynmen kynthei bad shynrang, ki para kynthei bad shynrang bad ki kur jong u kpa. Ïa ki kñia kha la burom bha da ki khun kha, ki ai ïa ki ka jaka kaba kyrpang ha ka khawai shong kurim bad ha kiwei kiwei ki

jingkhawai. Sha ki la pyntip lada don ka ïap ka im ha ka ïing ka sem ki khun kha lane ha ïing kiba ha ïing ha sem kiba dang ïajan. Ki kñia kha ruh ki sngewphuh mut phuh mat haba ki ïohi ïa la ki khun kha, khamtam, haba ki ïaid beit ha ka lynti kaba dei. Wat la ka pyrkhat kha jong ki Khasi ka khlaiñ bha, pynban lah ban ïohi ba ka kham sting khyndiat ban ïa ka pyrkhat kur. Kane ka wan mih namar hadien ba la khlad noh u kpa, ha ka pateng kaba lai shaneng, ki khun ki ksiew ki la lah ban ïapoi kha biang. Kumta sha ka liang jong ki kha don lad don lynti ban dang ïapoi kha biang hynrei sha ka liang ki kur te ym don satia kum kata ka pyrkhat. Wat la katta ruh ïa ki kha la burom namar na ki la ïoh ïa ka long briew lyngba u kpa.

Haba ïaid sawdong jong ka ri Khasi-Pnar lah ban ïohi ba don bun ki shnong rit, ha kine ki shnong rit ki briew ki shong ki sah bad ki don ki jaka kaba ki rep ki riang kham pajih na ka shnong. Kiba bun na ki briew kiba shong ha kine ki shnong rit ki dei kiba rep ba riang bad kiba ri jingri. Ha kiba bun na kine ki shnong rit kiba shong ba sah ki dei na kajuh ka kur, hynrei don ruh ki shnong kiba ïakhleh bun kur. Ban pynïaid beit ïa ki kam ki duk jong ka shnong ka thaw ki jied ïa u rangbah uba ki khot u rangbah shnong ne u tymmen shnong. Haba jied ïa u, ki peit ïa u briew uba bha, uba lah ban pynïaid beit ïa ki kam shnong bad uba don bor. Don ki shnong kiba peit la u dei ne em na ka ïing kaba la sdang ïa kata ka shnong. Ka jingjied ïa u rangbah shnong ka dei da ka dorbar shnong ha kaba tang ki shynrang kiba la rangbah ki lah ban ïashim bynta. Ïa une u rangbah shnong la pynkhamti da ka dorbar

ïa ka bor ban leh ïa kaei kaei kaba u ibit na ka bynta ka jingbha bad ka jingïaid beit jong ka shnong ka thaw. Ïa u rangbah shnong la ïarap da katto katne ki rangbah kiba la jied da ka dorbar bad kiba tip bha ïa ki rukom pynïaid shnong pynïaid thaw. Bunsien kine ki rangbah ki long kiba la kham ïaw ka rta bad kiba biang ka pyrkhat ka pyrdaiñ bad ruh ki dkhot met.

Ha ki dorbar shnong u rangbah shnong u dei u nongpynïaid dorbar. Ha ka dorbar la shah tang ïa kito ki rangbah kiba biang ki dkhot met, ki dei ban don tmaiñ. Ha ka dorbar shnong ym don kano kano ka jingkdew kti ne ka jingïahylla bad ïapyrta. U rangbah shnong kum u nongpynïad u peit ban don ka jingïakren da kaba jai jai; la ai lad ïa uno uno uba kwah ban pynpaw ïa kaba u sngew. Kiwei ki seı bad pyni la ki nia ki jutang, lada ksan ne rem ha ka nia kim ju ïabuh shun ne ïabuh sni hadien habud. Haba don ka dorbar shnong la khmih lynti ba baroh ki shynrang briew kiba la biang ka rta bad kiba bit kiba biang ha ka long briew man briew ki dei ban poi.

Na ka bynta ka jingpynïaid beit ïa ki kam shnong kam thaw, la phiah ïa ka shnong ha ki dong ne ki kyntoit bapher bapher. Kawei kawei ka dong ne ka kyntoit ka don la u jong u rangbah dong uba peit ïa ka. Ka kamram jong u rangbah dong ka long ban peit ba ka dong ka don ha ka suk ka saiñ bad ka ïaid beit ïaid ryntih. Kumta ka jingdon jong u rangbah dong ka long ka jingai jingïarap ïa u rangbah shnong bad ka kham pynsting ïa u khyndiat.

U rangbah shnong u don bun ki kamram ban pyndep bad katto katne na ki ki long kumne:

i. Ban peit ba ka shnong ka ïaid beit ïaid ryntih bad ka suk ka saiñ.

ii. Ba ka shnong ka bit ka biang na ka liang ka um bam um dih bad ka pahuh pahai.

iii. Ban ïada ïa ka shnong na ki 'riewsniew, kum ki nongtuh, nongthiem, ki nongri thlen bad ki nongshohnoh.

iv. Ban pynshitom ïa ki nongleh kam sniew khamtam ïa kito ki nongpynïap briew. U dei ban ai jingpynshitom ruh ïa kito kiba pynkheiñ ïa ki aiñ shnong, khamtam ïa kito kiba pynwit ïa ka shong suk shong saiñ jong ka shnong ka thaw.

v. Ban wad bad tohkit bniah bha ïa ka longïing longsem jong kito ki briew ki ban dang wan shong shnong thymmai. Kata ka jingleh kan pynlait ïa ka shnong na ka jingbym suk bym saiñ hadien habud.

vi. Ban pynlong ïa ka dorbar shnong haba don kano kano ka kam kaba kham khia bad kaba dawa ïa ka jingai jingmut jong kiwei pat ki rangbah.

Ka jingdon u rangbah shnong uba stad, uba sngewthuh bad uba peiphang ka long ka jingïarap kaba khraw ïa ka shnong. Ka shnong kam lah ban sah marwei bad ban jngai ha ka jingïadei bad kiwei pat ki shnong kiba marjan, kumta u rangbah shnong u peit ba ka don ruh kum kata. Haba don ka jingïadei bad kiwei pat ki shnong ka long ka jingïarap kaba khraw ïa ki trai shnong, namar da kata ka jingïadei ka rep ka riang bad ka khaïi ka pateng ka lah ban roi bad kiew shaphrang. Ka kyrteng bad ka nam ba bha jong ka shnong kam shong eh tang ha

ki nongshong shnong hynrei ruh ha u rangbah shnong uba pynïaid ïa ka shnong baroh kawei.

Na ka pyrkhat shnong ngi poi sha ka pyrkhat raid; ka raid ka dei ka jingkynthup lang jong katto katne ki shnong. Ka raid ka dei hapoh ka jingpynïaid jong u sordar lane u lyngdoh bad la ïarap ïa u da katto katne ki rangbah kiba la jied kyrpang. Kano kano ka jingeh kaba ka shnong kam lah ban rai, la rah sha ka raid ban ïoh ïa ka rai.

Ïa ka ri Khasi la tip kum ka ri laiphew syiem, kane ka pyni ba ha ri Khasi don bun ki hima. Ïa kine ki hima kiba don sawdong jong kine ki lum Khasi la pynïaid da ki syiem, kiba ki paidbah ki la jied na kano kano ka kur kaba ki ibit ibiang. Namar ba ïa u syiem la shu jied, ha ri Khasi ym ju don jait long syiem, bad *syiem* kam dei ka jait hynrei tang ka burom ba la pynkhamti ha uwei na ki dkhot jong ka kur. Ïa ka jingjied ïa u syiem la ngeit ba ym dei tang ka jingjied jong u briew hynrei, ka dei ruh ka mon ka jong u Blei Trai Kynrad. Ka paw ba ha ri Khasi don ar jait ki syiem, kito kiba la jied na ki kur bad kiwei pat kiba wan ha ka jinglong kaba kham phylla ba ki khot ki syiem blei.

Ïa kine ki syiem blei la shem ha Sutnga, Khatsawphra, Mylliem bad Khyrim. Balei la ong ba ki dei ki syiem blei? Ka daw ka long ba ka jingwan mih jong ki ka long da ka bor kaba maïan bad kaba la pynïaid da ki bor kiba na sha lyndet. Ïa kum kine ki jait syiem ym shym la thung syiem ïa ki shi syndon mar ïamih ïalong sha kane ka pyrthei, hynrei hadien katto katne por. Ka jingïathuh khana ka ong ba u Woh Ryndi uba smat ban leit khwai, u la ngat kawei ka dohkha bad u la rah ïa ka sha la ïing. Na kino re

ki daw u la klet ban shet ïa kata ka dohkha bad u leit u wan sha lyngkha kaba dei ka kamram jong u. Ha kawei ka sngi, u la wan phai janmiet sha ïing, u la shem ba la don ba la pynshet pyntiew ïa u bad ba ka ïing ka sem jong u ka khuid bha. Kum u samla briew u la lyngngoh shibun, bad haba kata ka jingjia ka la jia bunsien u la wad buit ban tip mano ba la pynleh kumta. Da ka buit jong u u la lap bad u shem ba dei ka briew kaba mih na ka dohkha kaba u la klet ban shet. U la thang ïa kata ka snep dohkha bad u la ïashong noh bad kata ka samla. Namar ba ka mih na ka dohkha la jer ïa ka Lidakha, bad la ong ba ki khun ki kti jong ka ki long kiba bha briew bha. Kata ka jingbha briew bad ka jingtipsngi jong ki ka la pynlong ïa u paidbah ban jied noh ïa ki ban long syiem. Kine ki syiem ki la synshar ïa ka Sutnga bad hadien la ong ba ki la poi ruh sha Khatsawphra bad ki la synshar hangta.

Ki syiem jong ka Mylliem bad Khyrim ki ong ba ki dei na ka Pahsyntiew. Ïa kane ka Pahsyntiew la pah ïa ka napoh ka krem Marai da shi kham u syntiew bad la ngeit ba ka dei ka khun jong u 'Lei Shyllong. Ki khun ki kti jong ka Pahsyntiew ki long kiba bha briew bad ki paidbah ki la ibit ibiang ïa ki ban long ki syiem jong ki, kumta la mih ka jait syiem ha ka hima Shyllong kaba kynthup lang ïa ka Mylliem bad Khyrim. Na ki daw ka jingbym ïasngewthuh jingmut bad ki jingkulmar kiba bun ka hima Shyllong ka la kad ar liang wak bad la mih ka hima Mylliem bad ka hima Khyrim.

Don ruh ka jingïathuh ba ki syiem Malngiang jong ka Madur Maskut ki mih na u sniang. Ka khana ka ong ba une u sniang u kup ruh ïa ka jinglong briew hapoh jong u, bad ka khun syiem ka la ïohi ïa

kata bad ka la ïapmat bad shongkurim ïa uta u sniang. Ka la shah ñiew beiñ hynrei hadien haba la lap ïa ka jingshisha ba u dei u briew uba kup ruh ïa ka dur sniang la suk la saiñ biang.

Ki hima Khasi ki mih namar ka jingïalum lang jong katto katne ki raid hapoh uwei u nongïalam. Kum u nongïalam. u syiem, u ïoh ïa ka bor ban synshar bad ban pynïaid ïa ka hima. Ka jinghiar pateng pat kam dei na u kpa sha u khun, hynrei na u kñi sha u pyrsa ne ki pyrsa. Kumta shisien ba la jied ïa kawei ka kur ban bat ïa ka jinglong syiem, kata ka kur ka bat sah ïa kata ka jinglong syiem bad kam leit phai sha kiwei ki kur. Kumta lah ban ong ba ka burom syiem kaba la ai ha ka kur ka dei kaba neh shi junom.

Wat lada u syiem u dei u khlieh jong ka hima, ki kam pynïaid hima pat kim long tang ki jong u shimet. Ïa u, la ïarap da ki myntri bad ki lyngdoh, u syiem da lade hi um lah ban leh ei ei. U syiem u dei ban khot ïa ka dorbar ha shwa ba un ai ka rai ïa kano kano kaba ktah ïa ka hima baroh kawei. Kumta ka dorbar ka kham kordor bad ïa ka rai jong ka ym lah ban ñiew beiñ, hynrei dei ban kheiñ kor. Na kine ngi lah ban pynkut nia ba ka rukom synshar jong ki Khasi naduh hyndai hynthai ka dei ka synshar paidbah.

Ha ka hima kawei pa kawei ka kur kaba la heh ka don hok ban phah ïa uwei u myntri sha ka dorbar syiem. Don ki hima kiba da don ki jait kiba lah ban long myntri katba kiwei pat kim lah satia. Kita ki jait kiba lah ban long myntri ki long lehse, kito ki jait kiba la don naduh ba la sdang ban seng ïa ka

hima. Ïa u myntri ba la jied na ka [illegible] dei ban da peit bha; u dei ban long uba biang ki dkhot met, uba met ïaw ka rta, uba biang ka pyrkhat ka pyrdaiñ bad uba don tmaiñ. I jingdon ki myntri bad ki lyngdoh ha ka kam synshar khadar ka long ka jingïarap ïa u syiem ban pynïaid beit ïa ki kam ki jam jong ka hima baroh kawei.

U syiem ryngkat bad ki myntri u peit ïa ka jingbit jingbiang jong ki khun ki hajar bad kumjuh ïa ka jong ki raïot. Ki khun ki hajar ruh haba ki don ha kano kano ka jingeh ka jingjynjar ki leit ud leit nam sha u syiem. Haba ki poi ha ka jingbym ïasngewthuh jingmut bad ki marjan shnong ki rah ïa kata sha u syiem. U syiem u peit ruh ba ka jingïadei jong ka hima ba u synshar bad kawei pat ka ïaid beit ïaid ryntih. Da kaba u leh kumta ki khun ki hajar ki suk ki saiñ, ka trei ka ktah ka ïaid beit, ka khaïi ka pateng ruh ka ïaid beit ïaid ryntih. Ka jingsuk jong u khun u hajar ka long ka jingsuk ïa ka hima baroh kawei.

Ïa u syiem, u khun u hajar bad kumjuh ki raïot ki ai ka nguh ka dem bad ki kit bok kit rwiang ïa u haba ki ïakynduh. U syiem u lum ïa ka khajna ïew ha kaba ki briew ki wan ban ïadie ïathied; nalor kane u syiem u ïoh ïa ka khajna na kito ki raïot kiba u la jop thma. Ka khyndew ka shyiap, ka khlaw ka btap, ki long kiwei pat ki rukom kiba u syiem u buh ban ïakynduh ïa ki jingdon kam jong ka hima ha kaba siew ïa ki myntri bad ki shipai ki swar.

Ka imlang sahlang khnang ba kan ïaid beit ïaid ryntih ka don kam ïa ki aiñ ki kanun; kata, lada dei ha shnong ne ha ka hima. Ka jingdon kine ki

aiñ ka ai lad ïa u nongshnong shnong ban long uba lait luid ym uba shah teh shah khum. Ka jingdon jong ki aiñ ka long ka jinglait luid ïa u, namar kaei kaei kaba teh ïa u ka teh ruh ïa kiwei; bad kaei kaei ka bym teh ïa u kam teh ruh ïa kiwei. Kiwei kim lah ban pynthud ïa u lane ban shim noh ïa ka jinglait luid kaba u don, ma u ruh um lah ban leh kumta. Kumta ka jingdon ki aiñ ka pynlong ïa ki briew ban pyrkhat sani bha shwa ban leh ïa kano kano kaba ki thmu. Haba ngi bishar ïa ka jait bynriew Khasi ngi shem ba don bun ki aiñ kiba ki la bat, kum ki aiñ bat khyndew bad kiwei kiwei pat.

Ki riti bat khyndew jong ki Khasi ka long ka phang kaba ïar bha ban ïatai, hangne yn ïabishar tang ha ki katto katne ki bynta kiba kham don kam. Ki Khasi ki don lai rukom ban bat khyndew, kita ki dei, ka ri-kynti, ka ri-raid, bad ka ri-khurid. Na kine lai, kaba nyngkong bad kaba ar ki long naduh ki por barim bajah, katba kaba lai, i kumba ka wan mih hadien ka jingïakynduh jong ki Khasi bad ki dkhar. Ïa kane la pynkut kumne namar, *khurid*, ha ka ktien Hindi ka mut *ban thied*, lane *ba la thied*. Ka ri-kynti ka dei ka khyndew jong ka kur kaba la bat ïa ka naduh basdang, ka kur ka don bor halor jong kata ka khyndew bad baroh kiba dei ki dkhot jong ka kur ki lah ban pyndon kam ïa ka. Don ki jaka kiba pynkhamti ïa ka ri-kynti ha ka jingpynïaid jong u kñi kur, haba ka long kumta, ki kur kiba kwah ban pyndon kam ki dei ban kynjoh ktien shwa ïa u kñi kur. Ïa ka ri-kynti la ai ha ka khatduh ban peit, hynrei kam dei ka jong ka; namar ka khatduh ka dei kaba lum kaba lang ïa kito ki kur kiba don ha ka shitom shipa, kumta ka don kam ban don khyndew kaba lah ban ai ïa kiba don kam. Haba ka kur ka kwah

ban die noh ïa ka ri-kynti baroh ki kur ki dei ban tip, kumta ki pynlong ïa ka dorbar kur, namar ba ka dei ka khyndew jong ka kur.

Ki Khasi ki ngeit ba ka khyndew ka dei na ka bynta jong u briew bad ba la ai ha ki da u Blei haba u phah ïa ki sha kane ka pyrthei. Ka jingdon jong ka ri-raid ka long na ka bynta kito kiba shong ha kato ka raid ban pyndon kam ïa ka, kum ha ka rep ka riang, shna ïing shna sem. Ïa ka ri-raid ym don mano mano ba lah ban kam nongkynti, bad uno uno uba pyndon kam ïa ka u dei ba bteng; lada u ieh noh ïa ka katto katne por na kino kino ki daw, uwei pat u lah ban pyndon kam. Uba dei peit ïa ka ri-raid u dei u sordar, lane u rangbah shnong; une u ai ïa khyndew ha kito kiba kwah ban pyndon kam ïa ka. Namar ba ka dei ka khyndew paitbah ym lah ban die ïa ka, bad wat lada ym don ba pyndon kam ïa ka la shu ieh shrah noh kumto. Ka ri-khurid pat ka dei ka khyndew kaba la thied duh da kano kano ka ïing lane da uno uno ne kano kano ka briew. Uba la thied ïa ka jaka u lah ban pyndon kam ha kano kano ka rukom kaba u sngewbit, bad ka jinghiar pateng ka leit sha ka khun khatduh. Ïa ka ri-khurid lah ban die biang sha kino kino kiba kwah ban thied bad ym don jingkhang pyrshah. Kumta ka shai ba hapdeng ki Khasi ka ri-khurid ka dei ka khyndew kaba u briew ne ka briew ki lah ban ong ba ka dei ka jong ki khlem kano kano ka jingartatien.

Ka aiñ shongkha shongman jong ki Khasi ka long shabar na la ka kur. Ïa kane la bat pyrkhing bha bad ha shwa ban don ka poikha poiman la dei ban da ïit bniah bha ban lait na ka shong sang. Ïa kane ka wad ka tohkit, ka kylli ka pyrthew la leh da ki kñi jong ka kur na baroh arliang. Lada don ka

jingïapoi kha shi kur ka long ka sang bad ka pap kaba khraw tam kaba u Khasi u lah ban leh. Ïa kiba shong sang la tait kur bad ïa ki shyieng jong ki ynda ki la ïap ym bit ban buh lang ha ka mawshyieng jong ka kur. Ka jingpyrkhing jong ki Khasi ha ka poikha shi kur ka pyni ïa ka jingstad jong ki ïa ka *science genetic engineering.*

Hapdeng ki Khasi, ki shynrang ki lah ban don ki tnga tuh nalor ka tnga trai, hynrei kita ki tnga tuh ki dei ban long ki kynthei kiba dang lait luid lane ki kynthei kiba la ïap tnga. Lada jia ba u shynrang u ïoh da ka kynthei kaba dang im u tnga jong ka, uta u nongïoh u pynpra khiew ja. Ïa kum uta u nongpynpra khiew ja la ai ka jingpynshitom kat kum ki kyndon ba la buh da ka aiñ ka hima. U nongpynpra khiew ja bad ka kynthei kaba ïaïnynjur bad u ki klim. Kumta kat kum ka pyrkhat jong u Khasi ka klim ka dei haba ka briew kam pat ïalait bad la u tnga uba ka ïashong. Ban lait na kum kata ka jingjia ki Khasi haba la pyndep ïa ka pyllait san shyieng, ki pynlong ïa ka jingpynbna paitbah. Kumta ka pyllait san shyieng kam dei kaba tip tang da ki ar ngut bad ki kur jong ki hynrei ka dei ban long kaba ïatip paitbah. Mar ïadep ka pyllait san shyieng la phah ïa u sangot ban pynbna ba uta bad kata ki la ïalait bad lada don kino kino kiba kwah leït kylli ki lah ban sdang. Kumta haba la dep ka pyllait san shyieng la lah ban ïapoi kha biang shawei lada kwah bad ym don jingklim.

Ki Khasi ki ñiewkor bad ki burom ïa ki shynrang, namar u shynrang u dei u kñi jong ka ïing bad ka kur. Kumta ha khmat jong ki rangbah la hikai ïa ki ban ym dih duma, ban ym ïaknieh ktien; ka jingpyni nia ruh ka dei ban long da ka jingjai jai

khlem kano kano ka jingïania ne ka jingïahylla. Haba shongkai ha kano kano ka jaka mar ïarung u 'riewrangbah ki ai ka jaka ba un shong bad haba la ïakren ïakhana bad u 'riewrangbah ym bit ban shu ieh jyndet ïa u marwei, dei ban da pan jingbit shwa ban mih noh.

Ïa ki aiñ jong kano kano ka hima la pynskhem da ka dorbar bad baroh kiba shong ha kata ka hima ki dei ban bat pyrkhing bha ïa ki. Ka jingpynkheiñ ïa ki aiñ ka dei ka jingïaid pyrshah ïa ka dorbar kaba ki Khasi ki kheiñ kyntang. Ki aiñ kiba ki Khasi ki bat kim dei ki aiñ kiba la thoh, namar ki Khasi kim shym la don kita ki dak thoh shwa ka jingwan jong ki English. Kumta kiba bun na ki aiñ jong ki Khasi ki dei kiba la shu kynmaw bad ki paw ruh khamtam ha ka jingïadei para briew na ka bynta ka jingïaid beit ïaid ryntih ka imlang sahlang.

Nalor ki aiñ kiba dei na ka bynta ka jingïadei para briew, don ruh kiwei ki aiñ kiba ki Khasi ki bat. Haba leit jingleit la kyntu ïa ki ban ym leit lai, san, hynñiew ne khyndai namar ba ym ïabiang briew bad batam uwei. Haba mih pat na ïing lada ïakynduh ïa ka kynthei kaba lyngki, lane kaba kit khiew thylli, lane ka masi kaba khlem reng, lane u shynrang briew uba khlem tmaiñ, lane uba anna ki dkhot met, ka leit jingleit ha kata ka sngi dei ban sangeh noh. Lada leit sha ki kam ki jam, lane ka khaïi ka pateng kan ym long kam long jam ha kata ka sngi. Ki khang pyrshah ba ym dei ban leit theh ñiut ha ka por mynmiet, lane ban sar ïing ha ka por ba dang bam ba dang dih, lane ban buh synsar ha khmat jingkhang. Ki ong ruh ba ym dei ban thie lada don ba khot tang shi sien, dei ban ap haduh ban da khot lai sien, namar ba ka khot shisien ka dei ka

khot ksuid kynsha. Haba khot kyrteng ïano ïano ruh dei ban da khot pura kumba la jer la thoh, ym dei ban khot tang shiteng namar kam pynsngewbha ïa ki kmie ki kpa kiba la jer. Ïa kine ki aiñ bad bun kiwei pat ki Khasi ki la bat naduh hyndai hynthai.

Kaba paw ka long ba ka rukom im jong u Khasi kam dei ka jingim kaba marwei ne ka jingim shi met; ka imlang sahlang jong u kam lah ban ïaid lait na ki kur ki kha bad ki paralok. Ha ka jingïadei jong u bad kiwei la ai lad ïa u ban pynpaw ïa kaba u sngew khlem kano kano ka jingartatien. Khnang ba ka imlang ka sahlang kan ïaid beit la buh ki aiñ kiba pynlait luid bad kiba plie ha u ki lad ban kiew bad ban longbriew manbriew ryngkat bad kiwei.

LYNNONG 5

KI BYNTA BA LA SHIM KYLLIANG

KA KOLSHOR namar ba ka long kaba ïaid shaphrang, la khmih lynti ba kan don jingkylla ha ki katto katne ki bynta jong ka. Kane ka mih namar ba ka kolshor ka ïaid ryngkat bad ka por bad ka por ka dawa ba ka kolshor kan long kaba bit kaba biang khnang ba kito kiba bud ïa ka, kin sngew trai ha la ka jong ka kolshor. Ka jingïatyngkhuh jong ka kolshor jong ngi bad kiwei pat ki kolshor, ka plie bad pynïohi ba ka don katto katne ki bynta kiba ka duna; te khnang ba kan long kaba bit kaba biang, la shim kylliang katto katne ki bynta na kiwei pat ki kolshor. Kumta, ka jingshim kylliang na kiwei pat ki kolshor kam dei ban long ki maw jynthut hynrei ban nang kham ïarap pynban ban tei ban pynheh pynïar ïa ka kolshor kaba ngi don. Ha kane ka lynnong ngin ïapeit ïa ki katto katne ki bynta kiba ngi la shim kylliang na kiwei haduh kine ki sngi.

U kpa, ha kane ka juk kaba mynta u dei uba peit bad uba pynbiang ïa ka jingdon kam ki khun ki kti kiba u don. U long uba don bor halor jong ki bad dei ma u uba tip bad pynbiang ïa ka lawei ka jong ki khun. U sneng u kraw ïa ki bad u pyni ha ki ïa ka lynti kaba ki dei ban ïaid; namar ba ki dei ki khun jong u, wat la kim dei na ka kur ka jait jong u, u sngew sarong ïa ki. Kumta, ha ka ïing ka sem, u kpa u kylla long u khlieh duh bad namar ba u la shimti ïa ka ïing ka sem, u kpa u kamai tang na ka bynta la ka ïing ka sem, u kamai tang na ka bynta

la ka ïing bad ki khun ki kti; um dei shuh uta u kamai ïing kur hynrei u kamai ïing khun. Lada u long uba tip briew bad ka kamai kajih ka biang, ki khun jong u ki pahuh pahai, ki kiew irat bad ki suk ki saiñ.

Naduh ki por barim bajah ka kynthei Khasi ka la don lypa la ka kam ha la ka ïing ka sem, da kaba ka ïarap ha lyngkha, ha ka pynthor bad ha bri ha ka rep ka riang. Naduh ba la poi ka pule ka puthi, bun ki kynthei Khasi ki la ïoh jinghikai ha ka thoh ka pule, kumta, la mih noh sa ka wad kam wad jam ha ki ophis sorkar. Ka thong ka pule ka long ban ïoh kam ïoh jam bad namar ba ka kmie ka la mih ban leit trei baroh shi sngi, ïa ki khun rit la shu ieh noh bad ka nongtrei ha ïing. Ïa kiba la kham heh la phah sha skul ban wad ïa ka jingstad khnang ba ka lawei jong ki kan long kaba bit kaba biang. Ka kmie ka bun kam ban pynbiang na ka bynta ki khun, maki pat ki bun kam ha la ki kam ram skul; kane, ka ktah ïa ka jingïadei hapdeng ka kmie bad ki khun. Ha ki sngi leit trei, ka kmie ka bun kam bad ka kyrkieh ban pynkhreh na ka bynta ki khun, ha kum kata ka por kam ïoh lad satia ban sngap ïa ki jingdon kam jong ki namar ka jingïabeh ïa ka por. Kumta, ha ka ïing Khasi kaba mynta ngi ïohi ba ka kmie bad u kpa ki trei la ki jong ki kam bad ki ïoh la ka jong ka kamai ban pynbit pynbiang ïa la ki khun. Dei ka jingïatrei lang jong ki ryngkat bad ka jingsngewthuh jingmut lang kaba lah ban wan rah ïa ka lawei kaba phyrnai jong ki khun.

Ki shynrang ruh ki mih noh na la shnong bad ki poi sha sor ban wad kam lane ban beh ïa ka jingnang jingstad bad ban ïoh kam hadien habud. Ka jingmih noh jong ki khun shynrang na ka shnong

ka pyntlot ïa ka kam rep kam riang jong ki Khasi-Pnar, namar ynda la nang la stad tang khyndiat ngut eh ki ban leit phai pat sha la ka shnong ban rep ban riang. Kumta ka jingthmu ba kongsan eh jong ka pule ka puthi ka long ban ïoh bat ïa ka kyrdan bad ban long heh long haiñ ha ki ophis ha sor ne ha nongkyndong. Ka jingjngai jong ki khun na la ki kmie ki kpa, ki kñi bad ki kur ki kha ka pynlong ïa ki ban pyrkhat sa tang ïa la ka lawei khlem da pyrkhat shuh ïa ka ïing ka sem ne ka kur. Kane ka rukom pyrkhat ka mih namar ka jingïatyngkhuh jong ki bad kiwei pat ki jait bynriew ki bym don ki rukom pyrkhat kiba kum ki jong ki Khasi. Ha ka shongkha shongman ruh ki dei ban pyrkhat tang na ka bynta ïa lade bad ïa la ka ïing ka sem. Ym lah ban len ba don ki khun kiba peit ïa la ka ïing ka sem hadien ka jingïoh kam ioh jam jong ki hynrei kine ki long tang khyndiat eh.

Ha ka shongkha shongman dang bun ki bynta kiba dang ïabat pyrkhing, wat la katto katne ki la kylla noh bad katto katne pat ngi la leh klet noh. Ki samla ki ïapeit, ïakylli hi bad haba la biang ka jingsngew jong ki, ki pyntip sha la kiba ha ïing ha sem. Shwa ban don ka jingïapoi kha ïapoi man ka don ka jingwad jingtip bad ka jingtohkit kaba janai; ïa kane la leh ym tang ban lait na ka shong sang, hynrei ruh ban tip ïa ka long ïing long sem na kaba ki wan. Ïa kane ka jingtohkit la leh da ki kñi, ka kmie, u kpa bad ki kur; hadien ka jingïakren bad ka jingïasngewthuh jingmut kaba bit kaba biang kin sa pynhiar synjat bad kin sa buh ïa ka sngi kyntiew kurim. Ïa ka jingpynhiar synjat ki ju pynlong ha ka ïing jong ka kynthei bad ha kata ka sngi ki don ka jingïabam ïadih. Wat lada ka long kumne, kito kiba ïamynjur hi bad ïapoi kha khlem

da kynjoh ktien shwa sha la ki kmie ki kpa, ki kiar lai maw lai dieng na ka shongkha shi kur.

Namar ba kiba bun ki la pdiang ïa ka jingngeit Khristan, ïa ka jingïateh jong ka shongkha shongman la pyndep ha ka ïing mane Khristan kat kum ka balang kaba ki don. Ïa ka kynthei la synran da u kpa, lane u kñi lada la khlad noh u kpa, ki kur ki kha ki man ryngkat bad ki paralok. U shynrang u ap lypa ïa ka kynthei ha phyllaw ïing mane bad mar ïapoi la aiti ïa ka kynthei ha u bad baroh ar ngut ki rung lang shapoh ïing mane. Hangta ha khmat ki kur, ki kha, ki kiaw, ki kthaw, ki nongpynïaid balang bad ki paralok, ki phla la ka jingïaieit bad ka kular ban ïaim lang shi junom. Ka shongkha shongman kat kum ki aiñ jong ki balang Khristan ki long kiba teh shi junom bad ym lah da lei lei ruh ban pynïakhlad. Dei tang ka jingïap kaba lah, namar hadien kata, la shah ban ïapoi kha biang. Dei na kane ka daw ba ka pyrkhat pyllait san shyieng ka la jah bad mynta ngi ïohsngew tang ïa ka kyntien klim. Ha ka shongkha shongman haduh kine ki sngi, ka kmie, ki hynmen, ki para bad ki kur kynthei jong u shynrang kim ju leit buh ïa u shaduh ka ïing jong ka kynthei namar ki kheiñ ba ka long kumba leit aiti duh ïa la u kur u jait. Don ki jaka kiba ju pynsleh umphniang bam ïa u shynrang ha shwa ba un rung hapoh ka ïing jong ka kynthei; ïa kane la leh da ka kmie lane ka kmiesan ne kmienah lada la ïap noh ka kmie. Kane ka umphniang ka long ka dak jong ka jingkyrkhu kyrdoh jong ka kmie ïa la u pyrsa kurim. Kaba jia ha kine ki sngi ka long ba la da ka ïing jong u shynrang ka jan, ki leit kai shipor arpor sha ka ïing kmie jong u; kata ka long lehse, ban pynïoh bynta lem ïa ki ha kata ka sngi leh kmen leh sngewbha. Haduh kine ki sngi lada don kiba

ïashongkha shi kur la tait kur ïa ki bad ïa kata ki da pynbna paitbah.

Ha ka shongkha shongman ki kur ki don la ka bynta; namar ka jingbun bad ka jingroi jong ka kur, bunsien ym lah shuh ban kynjoh ktien sha baroh. Kumta, tang ïa kito ki kur kiba dang ïajan, khamtam kito kiba dang ïadei na kajuh ka kpoh la khot. Ki kur ki lum ïa u synniang kur ban ïarap lem ïa ka jinglut jingsep ha ka ïing kaba don ka poikha poiman, ba kan paw kum ka ïing kaba dap kaba biang. U kñi ha kata ka sngi u dei ban ïakren ïakynduh ïa kito ki shynrang kiba wan synran ïa u nongleit kurim. Kiba wan synran ki lah ban dei ki kñi, ki hynmen bad para shynrang bad kumjuh ki paralok kynthei bad shynrang. Ha ka sngi poikha ym don shuh kata ka kylli ka pyrthew lada ka leit ka wan ka long kaba bit kaba biang lane kiwei ki jingpyni nia. Ïa ka kular ban ïaim suk imsaiñ shi tnga la khlei ha khmat ki nongpynïaid balang. Ka jingleit kai sha ïing ka kiaw, ka kmie u shynrang ka long hadien ar ne lai sngi ei ei; haba ki leit la synran ïa ki da ka kmie, u kpa, bad ki kñi. Kita ki ar ngut ki dei ruh ban leit peit ïa la ki kñia kha khamtam kito kiba dang ïajan bha bad u kpa.

Haba ïoh khun ïoh kti, la pyntip sha ki kur bad sha ki kha, hynrei ym jer ym thoh noh ïa i khunlung ha ka sngi kaba bud. Ki pynlong ïa ka sngi jer kyrteng hadien katto katne bnai, kito kiba don ha ka jingngeit Khristan ki rah ïa i khunlung sha ïing mane ban ai ïa ka baptisma. Ha kum kata ka sngi ïa i khunlung la pynriam da kaba lieh, lehse, kum ka dak ka jingkhuid ka jinglui lui. Haba i khunlung i la kynjoh sha ka shi snem, la pynlong ïa ka jingkhawai sngi kha dap snem. Ha kane ka sngi la wer ïa ki

kur, ki kha bad ki paralok. La ai ha i khunlung ban ot ïa u *cake* sngi kha bad ban pynlip ïa u mombati ba meh, katba kiwei pat ki rwai ka jingrwai sngi kha; ki ai ruh ki jingai sngewbha bad ka *card* sngi kha sha i khunlung kum ka dak ka jingieit. Ka jingduh noh ka jer ka thoh Khasi ka long ka jingduh noh jong ka bam pujer, u klong u skaw bad ka 'yiad um.

Ha ka ïap ka im ki kur ki dang don ka bynta kaba kongsan bha; mar ïadkut mynsiem la pyntip sha ki kur bad sha ki kha. Ki phah pyntip ruh sha ki rangbah dong ban pyntip sha u rangbah shnong khnang ban lah ban pyntip ïa ki nongshong shnong. Ki kur ki lum u synniang kur ban ïarap bad kumjuh kum ka dak ka jingburom ïa uba la khlad noh. Ki kur ki trei ruh ïa ki kam ki jam khnang ban ym sah teng hadien habud; ki peit miet peit ïong bad ki pyntngen ïa ka ïing ka sem. Katba dang don ka met ïap ha ïing kim thiah kim dem, hadien ba la dep tep ne thang noh ïa ka met ïap ruh, ki peit miet bad ki shu khang khyrdep ïa ka jingkhang bah haduh lai sngi lai miet; ki leh kumne namar ka jingngeit ba ka mynsiem u ne ka nongïap ka wan kai sha ïing sha sem. Ha kano kano ka ïing ba don ba la khlad noh, ka don ka jingkhawai, namar ba don kam ban ai bam ai dih ïa kito ki kur, ki kha bad ki paralok kiba wan na sha jngai. Ki paralok bad ki para marjan ki ïarap trei kam lem, katba kiba na ka shnong pat ki ïarap ha kaba pynkhreh ïa ka thliew ban tep lane ka jaka ban thang. Namar ba kiba bun ki la shu tep ïa ka met ïap, ka duh noh ka rukom leh niam jong ka thep mawbah ne ka thep mawshyieng. Kiba na shnong bad ki kur ki shong pynshngaiñ ha ka ïing kumba katto katne taïew bad teng teng da ki bnai. Ha ki ïing ba don ba khlad noh, mar ïadep tep, ha ka sngi kaba bud ki sum ki sleh, ki sait jaiñ sait

nep bad ki pynkhuid ka ïing ka sem. Haduh kine ki sngi ïa ki met ïap kiba ïap mynsaw kim ju pynrung hapoh ïing, namar ba ka don ka jingngeit ha ka tyrut ka smer.

Na ka liang ki jingngeit, nalor kito kiba ngi bat naduh ki por barim bajah dang don sa kiwei kiba ngi la pdiang thymmai. Ka jingngeit Blei ka long kat kum ka jinghikai jong ka balang Khristan kaba ki la pdiang. Ki ngeit ba u Jisu Khrist u dei u Khun jong u Blei bad u la wan sha kane ka pyrthei ban pyllait ïa ki briew na ka pap ka sang. Ki don ruh ki Khasi kiba la pdiang ïa ka niam Islam, bad don ruh katto katne kiba la pdiang ïa ka niam Hindu bad katto katne pat kiba dang sah ha ka jingngeit Niam Khasi. Ka jingpdiang ïa kiwei pat ki jingngeit kam mut ba ngim long shuh ki Khasi, hynrei ka pyni ba ngi don ka jinglait luid ban jied ïa kaba ngi kwah bad kaba ngi mon. Ka jingngeit ki Khasi ha u Blei ka long ba don tang uwei u Blei bad ïa kane lah ban pynksan namar kiba bun ki pdiang ïa ka niam Khristan bad katto katne pat ki pdiang ïa ka niam Islam bad tang khyndiat eh kiba pdiang ïa ka niam Hindu. Ki Khasi ki ngeit ba u Blei u long uba don bor, ki burom ïa u bad ki tieng ban pynsngewsih ïa u. Hapdeng ki Khasi haduh kine ki sngi ñiar ban shem ba don ki bym ngeit Blei namar lehse, ym shym la don ha ka jait bynriew kaba kum kata naduh basdang.

Ka jingngeit ha kawei pat ka pyrthei ka dang ïai don tangba ym da dei shuh tang ka bam kwai ha dwar u Blei. Ka jinghikai jong ka niam Khristan ka long ba haba u briew yn khlad na kane ka pyrthei, la tian bishar shwa ïa ka mynsiem bad hangta la rai pynksan ne rai pynrem. Lada la pynksan ka leit sha bneng bad u Blei bad lada la pynrem ka poi sha

dujok ban shah thang hangta shi junom ha ka ding bym ju lip. Hynrei ka rukom pyrkhat ba ka mynsiem u ne ka briew ki don ha bneng bad ha u lum jingtep ka dang ïai don wat haduh kine ki sngi.

Kito kiba dang bat ïa ka jingngeit niam Khasi, ki don ka jaka ïakynduh kaba long shisien shi taïew kaba la pynbeit da ka Seng Khasi; ha kane ka jingïakynduh ki kur bapher ki poi. Ka don ka jingdwai, ka jingpule na ki jingthoh ki Khasi barim kum, *Ka Kitab Niam Kheiñ U Khasi*, ba la thoh da u Rabon Sing Kharsuka bad kiwei de. Ka don ruh ka jingïarwai lang, ka jingïalap, ka jingsneng jingpyni bad jingïakynpham. Ki dkhot jong ka Seng Khasi ruh ki leit kylleng ka ri Khasi-Pnar, khamtam sha ki nongkyndong ban kyrsiew bad ban pynkynmaw ba ki dei ban bat ïa ki jinghikai u barim bajah. Kumta wat ha ka rukom bud ïa ka niam ka rukom [illegible] kum ki Khasi-Pnar ngi la pher bad ngi la jan [illegible] kita kiba khot ha ka English *organised* [illegible] Seng Khasi ka kyrsiew ruh ïa ki paitbah [illegible] ban iabat la ka jong ka kolshor bad ki rjit [illegible] ngi don.

Ka jingngeit ha ki ksuid ki khrei ka dang don haduh kine ki sngi, hynrei kane ruh ka la kham pher ha ki katto katne ki bynta. Ha ki por barim ki briew ki kiar na kaba shna ïing hajan ki jaka thang briew, ne ki jaka tep briew, hynrei ha kine ki sngi, namar ka jingkyrduh jaka wat ïa kita ki jaka ruh kim ieh shuh bad ym don jingtieng shuh. Ka jingbatai ïa ka dur ka dar jong ki ksuid ruh ka la kham shai namar ba don ki kot, ki dur bad ki *film* kiba pyni bad batai shai. Kumta wat i khunlung kiba dang rit ruh i tip ban pyntieng ïa kiba la rangbah ban ong ba don u ksuid bad i da pyni da kaba leh.

Ka pyrkhat shaphang ki ksuid lum, ksuid wah, ki 'suid tynjang bad ki boit ka dang ïai don hynrei ka pyrkhat shaphang u *dracula* bad kiwei ki ksuid ka la rung thymmai namar ka jingpoi ki *film* kiba inglew bad kiba itieng ban peit. Ha ki jaka kiba kham kyndong ka pyrkhat shaphang ki puri um ka dang don, hynrei ha ki jaka sor bad khap sor kane ka jingngeit bad ka rukom pyrkhat ka la sdang ban duh noh suki suki. Ban pynphet ïa ki ksuid ki khrei ki thang da ki bakhor namar ki ngeit ba ki ksuid lada sma bakhor ki phet ïap phet im.

Ka jingngeit shaphang ki nongaiksuid ka dang long kynrei bha haduh kine ki sngi ki dang ai jingpynshitom ïa kita ki briew. Shwa ba kin pynmih ïa ki na shnong, ki da tian bishar shwa ha khmat ka dorbar, hadien kata lada la pynıem ki pynshitom da kaba pynbam eit, thang tmaiñ bad 'ñiuh tmoh bad kin sa pynmih noh ïa ki na shnong. Ka jingngeit ha ki ïing shong ksuid kam da long kynrei shuh namar kito ki ïing kiba la ñiew shong ksuid shisien ka sngi la pyndoñ kam ïa ki ha kine ki sngi; hynrei dang don pat ka jingngeit ba don ki jaka shong ksuid, kum ki thwei, ki pung bad kito ki jaka ba la don ba ïap mynsaw. Ka jingngeit shaphang u thlen ka dang long kynrei bha haduh kine ki sngi; kaba mih na kane ka long ba lada don kano kano ka ïing ka sem kaba kylla 'riewspah kyndit kyndit, la suba ri thlen da kiba bun kiba lang. Wat lada kane ka rukom pyrkhat ka la sdang ban duh noh suki suki, ka pyrkhat shaphang u thlen pat kam long kaba suk ban duh. Na kane ka daw, lada don ka jingjah khynnah, ne ka jingjah briew na shnong, ne ka jingshah pyniap khynnah bunsien la suba ba la leh da ki nongshohnoh. Ha ka pyrkhat thlen kaba ktah eh ka long ba don katto katne ki kur kiba la shah

kynnoh ri thlen bad namar kata la kiar ha ka jingïadei kam dei jam bad kata ka kur. Haduh kine ki sngi lada shah khap thlen la phah thang, phah law ha kito kiba dei na ka jait syiem namar ba ki don bor halor jong u thlen.

Ka jingngeit ïa ka taro ruh ka dang khlaiñ bha bad katto katne ki kur ki jait la kynnoh bad suba kum ki nongri bad nongai taro. Sa kawei ka rukom pyrkhat kaba mynsaw ka long ba baroh kito kiba na ka thaiñ Pnar la ñiew kum kiba don taro bad ki kiar ha kaba ïabam ïadih lang. ka jingngeit shaphang ka bih, ka lasam bad ka kynbat ki dang don haduh kine ki sngi; ha kane pat la ong ban kiar na ki katto katne ki jaka namar la ñiew ba ha ki don bun kiba ai bih ne ai lasam ne ai kynbat. Ban pynjem bad pynkoit na ka jingngat bih, lasam bad kynbat don kam ka da ka dawai kynbat jong ki Khasi-Pnar, ki dawai doktor kim pat lah ban pynkoit ïa kine. Nalor kitei ki jingngeit don ruh sa ka jingngeit ha ka phah peit kot, phah peit kti, phah khan, phah pyneh rngiew bad kiwei de. Ka don ruh ka jingngeit ba don ki briew kiba lah ban loit ban law na ka jingteh jingkhum jong uno uno u 'riewsniew. Mynta ka la mih ruh sa ka jingngeit ha ka jingbatai ki khlur, ïa kane ki khot ka *horoscope*, da kaba pynshong nongrim ha kane la leh ïa ki kam ki jam. Ka jingngeit ha ka sabuit ka sakai ka la nang kynrei bad haba ki kmie ki ïalam shano shano ïa la ki khunlung rit ki pyntah phuïong; ha kine ki sngi ki buh ruh da u kyndok jingpruid ha ka tupia i khunlung lane ha ka jaiñ ba i phong. Ki ngeit ba u phuïong bad u kyndok jingpruid u ïada ïa i khunlung na ka sabuit ka sakai. Haba ngat pat ïa ka sabuit ka sakai kiba bun hi ki pynduh sabuit da kaba pyndon kam da ka shun; don ruh kiba ïalam noh ïa ki khunlung sha ki doktor

lane sha hospital. Ban ïada ïa ki jingthung jingtep na ka jingshah sabuit ki dang pyndon kam hi da ka shun da kaba ki tah ha ka tin jot, tangba ka jingïapher ka long ba ki da dro ha ka dur jong ka khlieh briew lane ha ka dur jong ka diengphna. Ïa kata ka tin ki pynphai sha ka lynti ba ïaid ba ïeng ki briew. Ka jingngeit ha ka tyrut ka smer ka dang don haduh kine ki sngi bad bunsien haba jia kano kano ka jingïap mynsaw ha kajuh ka jaka bunsien, ki ong ba ka dei ka jaka kaba la shong tyrut. Ki don ruh ki ïing kiba ki ngeit ba ka don ka tyrut namar hangta la don ba la shah pynïap, ne kiba la pynïap hi ïa lade.

Katba dang ïaid ka por ki jingngeit jong ki Khasi kum ka jait bynriew kin nang roi, hynrei kiba la don bad ka jait bynriew kin dang neh namar ki la rung ha ka khleiñ shyieng ka pyrkhat ka pyrdaiñ jong ngi. Kiwei pat ki jingngeit kiba la rung thymmai ki long namar ka jingïatyngkhuh jong ka jait bynriew bad kiwei pat ki jait bynriew bapher. Ka jingngeit ba ym long ban leit jingleit ha ka khatlai tarik kaba hap ha ka sngi thohdieng namar ïoh jia ka jingmynsaw. Ka jingngeit ba ka long kaba sniew bok ban kha ha ka khatlai tarik ne ban sdang ïa ka jingtrei ha ka khatlai tarik. Ka jingngeit ba, ka long kaba sniew haba ïaid lyngba ka miaw khamtam kaba ïong na khmat haba leit jingleit; ngi ïohi ba ki draibar kali ki pynsangeh shwa ïa ka kali bad ki ailad ïa ka kali kaba nadien ban ïaid shwa khnang ban lait na kata ka jingjia kaba sniew. Kine ki jingngeit ki la rung ha ka jait bynriew Khasi bad suki suki kin sa shong tynrai syndon.

Ka jait bynriew Khasi jong kane ka juk kam long shuh kaba shong kaba sah bad kaba im tang

para Khasi, lait noh tang ha ki nongkyndong. Wat ha ki nongkyndong ruh kam dei shuh ka jingïashong shnong tang shi kur hynrei la bun ki kur kiba ïashong shnong lang. Namar ka kur ka la heh ka la ïar, ki kur ki la ïapra kylleng kylleng bad kim ïa kynduh shuh khah khah. Ka jingïakynduh jong kito ki kur kiba dang ïajan bha ka long tang haba don ban ïapyrkhat ïa ka shongkha shongman bad ha ka kam ïap kam im. Ka bor u kñi ka la duh la troiñ, um dei shuh uta uba lah uba ïai, um don bor shuh ha la ki para ki pyrsa; wat ka burom kñi hi ruh ka la nang duh nang troiñ. Ïa u shynrang uba la poikha poiman la khmih lynti ïa u ban pynbiang tang na ka bynta ka ïing jong ka tnga jong u, um dei shuh ban leit kamai ïing kur. Ka burom meikha, kñia kha ka dang don tangba ka la kham tlot, ym don shuh kata ka burom kumba la hikai da kiba rim kiba jah. Ka rukom im ka long ka kmie, u kpa bad ki khun ki kti; ïa kiwei la ñiew kum ki kur ne ki kha ne ki para briew, hynrei ka jingïaleit ïawan kam long shuh khah khah namar ba ngi im ha ka juk kaba ki briew ki ïabeh por.

Ha kane ka juk kum ha ki por barim ka kynthei ka dei kaba tip ïa ka thied, ka siew na ka bynta ka ïing ka sem. Ka dei ka nongbat pisa bad ka pynïaid ïa ka lut ka sep. Dei na kane ka daw ba kiwei ki jait bynriew ki ïoh kynnoh ba ïa ka ïing Khasi la synshar da ka kynthei bad ka kynthei ka long kaba rai da ka mon laitluid. Hynrei ha ka pyrkhat jong u Khasi ka long kaba biang bha, ka kynthei ka pynïaid ïa ka ïing, namar u shynrang pat u pynïaid ïa ka shnong bad ïa ka hima. Haduh kine ki sngi dei u shynrang uba bat ïa ka kam rangbah shnong, ïa ka kam syiem bad ïa ka synshar khaddar. Wat la ïa ka kynthei la ai lad ban shim bynta ha ka dorbar shnong bad la

shah ïa ka wat ban kren, hynrei dei ïa ki rangbah ba la ñiew burom bad ïa kaei kaei kaba kren ruh la pyrkhat bha. Ha ki dorbar shnong la shah ruh ïa ki samla jong ka shnong namar ka kam pynïaid shnong kan hap ha ki kti jong ki hadien habud. La thung ruh ïa ki rangbah dong ban ïarap bad ban kham pynsuk ïa ki kam pynïaid shnong, une u rangbah u peit ïa kawei ka dong bad lada don kano kano ka jingwit u rah ïa kata sha u rangbah shnong ban ai ïa ka rai. Ha ka shnong la thung ruh ïa u *secretary* shnong ban buh jingkynmaw ha ka jingthoh ïa kiei kiei kiba la ïakren ne ïarai ha ki dorbar shnong. Nalor u *secretary* shnong la thung ruh ïa u *treasurer* ban bat ïa ka pisa shnong bad u buh jingthoh ïa kano kano ka jingpynlut. Ha kine ki sngi la thung ruh ïa kiwei ki nongïarap kiba la buh ban peit ha ki liang bad ki bynta bapher jong ka imlang ka sahlang. U rangbah shnong u peit ruh ba ka shnong kan biang ka um dih um bam bad haba don kam u leit sha ki bor kiba kham halor. U dei ruh ban tip ïa ka jinglong jong kito kiba wan shong shnong thymmai, kumta, kita kiba wan shong shnong thymmai ki dei ban wan rah ïa ka *certificate* ban pyni ba ki long kiba bha, ïa kaba la ai da u rangbah shnong na ka shnong kaba ki la shong ha shwa. Ïa kane la leh ban pyllait ïa ka shnong na ki 'riewsniew, ki 'riewdakaid bad ki 'riewbymman. Ka shnong ka khot ïa ka dorbar shnong na kawei ka por sha kawei pat ban ïapeit ïa ki jingdon kam jong ka shnong ka thaw. Haba don baïap ha shnong ha thaw, la khmih lynti ba ki para ba ïashong shnong ban ïamih ban ïasngewlem bad ban ïarap kam. Don ruh ki shnong kiba khang shnong haba don baïap kiba la kham rangbah. Haba lap ïa u 'riewsniew hapoh shnong, ka shnong ka rai da ka dorbar ban pynshitom, lane ka *executive committee* jong ka shnong ka rai bad ai

jingpynshitom. Kumta ka shnong ka long ka jingïarap kaba khraw ha ki kam pynïaid beit ïaid ryntih ïa ka ri baroh kawei.

Haduh kine ki sngi dang don ki syiem ha ri Khasi hynrei kine kim long shuh kiba don bor. Ki ïoh tang ka khajna khyndew bad ka bai khrong na ki ïew ki hat kiba don ha ka hima; ha u syiem la ai ruh katto katne ki jaka kiba u lah ban pyndon kam. Ha kine ki sngi ïa ka ri la synshar da ki nongsynshar ba la jied na ki paitbah. Kine kiba la shah jied ki dei ki briew jong ki seng kiba pher kiba don ha ka ri; ki ïeng na ka seng bad haba ka seng ka ïoh bun paid ka ïoh ruh ka bor synshar. Haba kawei ka seng kam ïoh ïa ka bor synshar, ka ïasnoh lang bad kiwei pat ki seng ban pynïaid ïa ka rukom synshar. Ïa kane ka jingjied nongïalam na u paitbah bad ka rukom synshar paidbah la khot ha ka English *democracy*. Kane ka rukom synshar ka la neh bun bun snem ha kine ki lum Khasi-Pnar bad ha ka ri India hi baroh kawei.

Ka imlang sahlang kaba mynta khamtam ha sor, ka dawa shibun namar ka jingïakhleh jong ka jait bynriew Khasi bad kiwei pat ki jait bynriew kiba wan poi shane na kiwei pat ki jylla jong ka ri India. Ïa kine kiba poi na kiwei pat ki jylla sha kane ka jylla jong ngi la tip ïa ki kum ki dkhar. Kine ki ïapher na ngi ha bun ki liang, ka ktien ka thylliej, ka pyrkhat ka pyrdaiñ, ka riam ka beit, ka rukom im bad ka shongkha shongman bad ruh ha kiwei kiwei ki liang. Ka jingdon jong kine ka ïarap ïa ngi ban ïohi bad ban plie la ki jong ki khmat kumno kiwei pat ki jait bynriew ki long. Ka jingeh ka long haba kine ki sdang ban kiew bad ban ïuh ïa ngi hangta ka mih ka jingïapher jingmut bad ka jingbym ïasngewthuh bad

kaba lah ban pynmih wat ka jingum snam. Kum ka jait bynriew ngi don kam ïa kiwei ban ïoh jinghikai ha kito ki bynta kiba ngi dang duna, hynrei kita pat kiba wan ki dei ban sngewthuh ba ki wan ym ban pynjot hynrei ban tei ïa ka jait bynriew. Ki khun ka ri bad ki trai shnong ki dei ban long kiba peit bad ïohi jngai kumba long kiwei pat ki jait bynriew sawdong ka ri India.

Haba ki Khasi ki shna ïa ki ïing ki sem jong ki ha kine ki sngi, ki peit ba kita ki ïing ki sem kin long kiba neh. Kumta ki pyndon kam da ki nar rot, u shyiap, u mawria bad ka dewbilat. Ki ïing kiba ki shna ruh ki long kiba bun kamra bad teng teng kiba bun mala. Ïa ki kamra la tip kyrteng kumne, kamra pdeng lane kamra shongkai, kamra thiah, kamra shet, kamra bam bad kamra sum kaba kynthup ruh ïa ka paiñkhana. Nalor kine ki don ruh sa kiwei kiwei ki kamra kiba ki buh ki tiar ki tar bad buh kot buh sla. ha ka kamra shongkai lane kamra pdeng ki buh ïa ki shuki, ki miej lane ki shuki *set* ba ki khot ki *sofa*; ki don ruh ki almari buh kot bad don ruh kiba buh ïa kiwei kiwei ki tiar ba ka ïing ka ñiewkor, kum ki *album* dur. Ki kamra thiah ki lah ban don kumba katto katne tylli, ha ki don ki jaka buh jaiñ, ka ïit khmih bad teng teng ka miej bad ka shuki ban shongkai. Ha ka kamra shet bun ki ïing kim don shuh ïa ka dpei lai dong, namar kiba bun ki la pyndon kam da ka *stove*, lane ka *gas*, lane da ka ding *electric* ban shet ban tiew. Ki don ruh ki ïing kiba shet da u rnga lane da u dewïong. Ki khiew bad ki tiar kiba ki pyndon kam na ka bynta ka shet ka tiew ruh ki long da ka *steel* lane da ka *alumunium*. Ki don ki ïing kiba pyndon kam da u *icmic cooker* bad *pressure cooker* ha kaba shet ba tiew, khamtam haba ki kyrkieh kam. Haba shet ba tiew ki pyndon

kam bun jait ki khiew kiba don la ki jong ki dur bad kiba ki pyndon kam kat kum ki rukom shet, la ka dei ka ja ne ka jyntah ne kiwei kiwei ki jingshet. Ki don ki ketli tiew um, ki khiew pynthnam um, ki ketli tiew sha, ki siang ban king ja king jhur kiba lah ban long da ka rnong, *alumunium*, *steel* bad da ka dieng ruh. Ki buh um ha ki khiew phiang rnong, *alumunium*, lane ha ki top tin, top *plastic*, borti nar bad borti plastic. Ki don ki mok tongum kiba da ka shynrong snepkor, da ka *alumunium*, ne da ka mok *rnong*, *steel* bad *plastic*. Ki don ki pliang da ka tin, da ka steel, da ka sbai ba ki khot pliang plate, ki pela, ki peris, ki *quarter plate* ba ki khot *water plate*, ki pela ki lah ban long da ka *steel* kumjuh ki peris bad *water plate*. Ki pyndon kam ruh ïa ki shamoit rit haba king sha, ki shamoit heh haba bam ja, teng teng wat ïa ki proh ruh haba bam ba dih. Ki don ki dabor alumunium, dabor steel, dabor *plastic* ba ki pyndon kam haba sait ba khlieng tiar. Ki don ki sabon sait tiar bad ruh u *powder* sait tiar; ki pyndon kam ruh u *steel* haba ki sait tiar *alumunium* bad ki tiar steel ban pynphyrnai ïa ki.

Ha ka kamra bam ki don ki shuki bad ki miej ba kin ïashong bam jingbam, ki buh ïa ka ja ka jyntah ha ki khiew kiba rit bad katto katne ki pyndon kam ïa ki khiew kiba pynsyaid ïa ka bam ka dih wat hadien bun kynta ba ki khot ki *hot case*. Ki don ruh kiba buh ïa ki jingbam ban pyllait na ka jingsma ha ka *refrigerator* ba ki khot *fridge*. Ïa ki ruti bad ki biskit ki buh ha ki shang *plastic* ki ban pynneh ïa ka jingbang. Ki pyndon kam ruh ïa ki tawlia rit ban ñiad kti bad shyntur, ïa kine la khot *napkin*. Ki buh ruh ïa ki soh ha ki kriah *plastic*; hynrei hajan baroh ki ïing Khasi dang don u shang kwai ba la thaiñ da u thri.

Ka rukom bam ruh ka la kham pher, ki la pyndon kam ïa ki musli musla ha kaba shet jingtah jingber, ïa une u musla ki tylliat ha u mawjingshoh. Ki pyndon kam ïa ka doh sniang, doh masi, doh blang, doh syiar, ka dohkha, ki jhur, u dai bad kiwei kiwei ha kaba bam ba dih. Ki pyndon kam ïa u ruti, kiwei ki biskit, ki *cake*, bad kiwei ki jingbam. Ki pyndon kam ïa ka dud, ka sha, u kophi, bad kiwei kiwei ki jait jingdih kiba tei ïa ka met jong u briew. Ki la tip ïa u shana, u ata, u moida, u beson, u suji, ka makhon bad kiwei de. Ki khynnah ki la tip ïa ki mit mit kiba bun jait bun rukom, ki *ice cream*, ki jingdih pyngngad kum ka um soh, ki la tip ïa ki mithai bad kiwei kiwei de ki jingbam khutia. Ki la tip ia ki ashar kiba bun jait ban pynbang ïa ka bam ka dih jong ki; ki la tip ruh kumno ban pynkhreh da lade ïa kum kine ki jingbam.

Ki la tip ban pyndon kam ïa u brut shut bniat, ka dawai shut bniat, ki sabon sum kiba pher, ka *shampoo*, ki sabon sait jaiñ kiba pher, ki *powder* sait jaiñ sait nep kiba pher. Ki la tip ïa kita ki *hot case*, ban pynkhuit ïa ka bam ka dih, ka *mixer* ban khleh um soh ne ban tyllait ei ei, ka *heater* syang ruti bad ketli *electric* ban pynthnam sha bad um khluit. Ki la tip ïa ki *heater* pynkhluit um ban sum ba ki khot ki *geyser*, ki *heater* ban syaid ding haba khriat ha ka por tlang. Ki la tip ïa ki khiew syntiew ban pynitynnat ïa ka ïing ka sem da ki syntiew khlaw haduh ba la lut ki khlaw ki btap ba la rat tynrai lut ïa kine ki syntiew bad sla khlaw. Ki la buh jingkynmaw ïa ki dur kiba ha ïing ha sem da kaba sah *frame* ïa ki, ki la tip ïa ki *carpet* ban pynitynnat ïa la ka ïing ka sem. Ki la tip ïa ka *radio, tape recorder, record player, television, VCR, VCP, cable TV, walkman* bad kiwei. Ki la tip ruh ïa ki tiar tem kum

ka *casio, yamaha, guitar, electric guitar,* ki *drum set,* ki *amplifier,* ki *microphone,* ki *speaker* bad kiwei. Ki la tip ïa ki kali kum ka *truck, jeep, taxi, maruti, shaktiman, scooter, motorbike,* bad kiwei ki jait kali. Ki la tip ïa ki khulom kiba pher kum u *ball pen, hi-tecpoint, fountain pen,* ki let rong, ki *sketchpen,* ki *marker* bad kiwei kiwei ki jait khulom kiba dang mih. Ki la tip ïa ka pangkha haba shit eh ka bneng, ki la tip ïa ka ïit khmat, ki *eye contact lens,* ki *camera* ban shon dur, ki *binoculars* ban peit jngai kaba ki khot ka dorbin, ki la tip ruh ïa ka ring *video* ha kano kano ka sngi khraw. Ki la tip ïa ka *type writer,* ka *cyclostyle machine,* ka *photostat* ne *xerox machine,* ki la tip ïa ka *electric type writer,* ka *computer,* ka *telephone,* ka *fax* bad ha kine ki sngi ïa kaba ki khot ka *internet* bad kiwei de.

Na ka liang ka riam ka beit ki kynthei Khasi ki la tip ki rukom riam kiba pher ba pher. Ki riam ka jingriam Khasi, ki riam punjabi, ki phong patlun *jean* ne kiwei pat ki jait, ki phong *frock, mini skirt,* bad ki *skirt.* Ki tah ki jingtah ban kham pynbha briew kum u *lipstick,* ki *powder,* ki jingtah tyrsim, ki *eye brow,* ki pynïong lane pynsaw ïa la u shñiuh, ki ieh pynjrong lane khap pynlyngkot ïa la u shñiuh. Ki rah *beg,* ki shatri kiba jrong lane kiba khylliap lyngkot, lane kiba bun rong. Ki pyndon kam ki juti kiba bun rukom, kiba jrong khongdong, kiba lyngkot bad kiba beit kiba ki ong ki *flat.* Ki phong ki *sweater,* don ruh kiba heh, don kiba shu biang, ïa kine ki pyndon kam kat kum ka aïom.

Na ka liang ki shynrang, ki phong ki patlun da ki *jean* lane da kiwei ki jait jaiñ kiba ki lah ban ïoh. Ki phong ïa ki sut ha ki sngi kiba khraw, ki phong *sweater,* ki phong *tee-shirt,* ki phong juti kiba pher

kiba don ha kane ka sor jong ngi. Ki deng u *neck tie* haba ki don ha kano kano ka jingïakynduh kaba kham khraw. Ki shynrang ki dih sikret bad la bun kiba ieh ïa ka dih duma da ka smuk. Ki shynrang ki khap ïa la u shñiuh bad ïa kata la sdang da u sahep William Lewis. Ki samla jong kane ka juk ki don ruh kiba ieh ïa la u shñiuh, bad ki don ruh kiba deng soh shkor na ka daw ka jingbud tynneng. Ha kine ki sngi la mih ruh ki ïit khmat kiba ïada na ka sngi khamtam haba ka shit eh.

Haba iakren ïa ki bynta kiba ngi la shim kylliang ngi dei ruh ban kynmaw ba don katto katne ki tiar kiba ngi don la ki jong, hynrei tip na kino re ki daw kine kim da trei kam bad ïaid ïew. Ha katei kaba la ai haneng ym shym la lah ban ñiew kyrteng lut ïa baroh ki bynta kiba ngi la shim kylliang, lada ngi peit kiba bun hi kiba ngi pyndon kam ki long kiba ngi la shu shim kylliang. Ki don, kum ban shu ai nuksa, ki mura ba la thaiñ da ki Khasi, hynrei ïa kine wat lada kwah ruh ym ïoh; kine ki mura ki long kiba skhem, hynrei rangbah Khasi kiba tbit bha ha kane ka kam kim ju thain bun, ki thain tang kat ban lah die. Kumta ngi iohi ba ki tiar kiba la pynmih na ri Khasi hi ki don hynrei na ka daw ka jingbym lah ban ïoh ym banse ban thied noh da ki tiar kiba poi na shawei. Ka sorkar ka la dei ban leh ei ei ban pynneh kum kine ki rukom trei kiba ki Khasi ki nang, namar khlem ka jingbei pisa kaba biang ki Khasi kim lah ban sdang ïa ka kam khaïi kaba heh. Sa kawei kaba ngi lah ban ïohi ka long ba ki tiar ki tar kiba la shna da u Khasi, ki neh kajuh ka dur (same pattern) kim kylla satia. Lada ka long kumta shen kan poi ka por ba yn ym don ba kwah shuh ïa ki tiar ba la pynmih na la ka jong ka Ri.

BIBLIOGRAPHY

Cajee, T. **Ka Aiñ u Khasi**, Shillong : Don Bosco Press, 1939.

Costa, G. **Ka Riti Jong Ka Ri Laiphew Syiem**, Bynta I, Shillong : Don Bosco Press, 1936.

Malngiang, Pascal. **Aspects of Khasi Philosophy**, Shillong : Seven Hut Enterprise, 1991.

Mawrie, H.O. **The Essence of Khasi Religion**, Shillong : Ri Khasi Press, 1981.

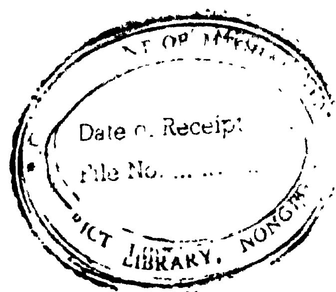
Natarajan, Nalini. **The Missionary Among the Khasis**, New Delhi : Sterling Publishers, 1977.

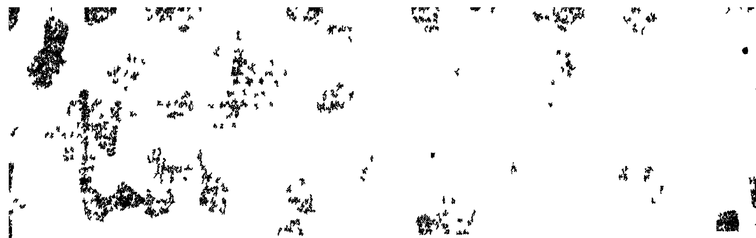
Shullai, L.G. **Ryngkat Bad ki San Thymmei**, Shillong, 1991.

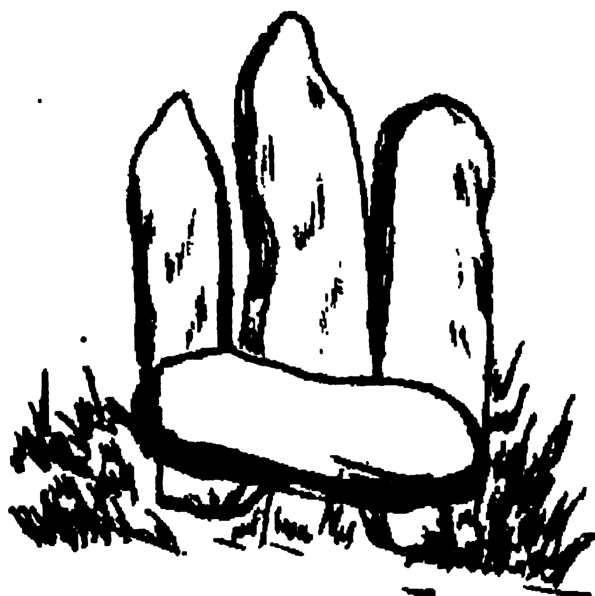
Singh, Nissor. **Khasi - English Dictionary**, Delhi : Cultural Publishing House, rpt. 1983.

Sten, H.W. **U Kritik**, Shillong : Scorpio Printers, 1982.

****

Rs. 25.00